Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren …….. 2

Einar Offerdahl: Barneår i Vestlandets hovudstad …….. 3

Bjørn Davidsen: Krigsfotografen Ole Friele Backer…… 23

Yngve Nedrebø: Svidal bru in memoriam…… 47

Bjørn Davidsen: Holsundets julespesial …… 55

Fra redaktøren:

Einar Offerdahl har levert en rekke bidrag til Bergensposten opp gjennom årene, og i dette nummeret forteller han om sine barneår i Bergen med lek og etter hvert skolegang.

Bjørn Davidsen har samlet stoff om krigsfotografen Ole Friele Backer, mannen som tok et stort antall av de ikoniske bildene fra konvoifart, invasjonen i Normandie, frigjøringen av Øst-Finnmark og Sørøyekspedisjonen.

I slutten av juli utløste et voldsomt regnvær ras og flom i blant annet Jølster. Gamle elveløp svulmet opp og drog med seg masser som etterhvert tettet vannløpene, og dermed gikk vannet løs på broer og andre omgivelser. Blant broene som ble tatt var den gamle Svidals bro, et kulturminne og en perle. Den minnes vi i dette nummeret.

Bjørn Davidsen har årvisst skaffet fram kakeoppskrifter som kan knyttes til julemn. Han svikter heller ikke i år, og har nå levert oppskriften på «Holsundet julespesial», en velsmakende blanding av fyrstekake og eplekake.

Vi pryder omslaget med motivet fra et julekort fra 1942. Vi ønsker leserne en riktig god jul, og et godt nytt år.

Yngve Nedrebø

Einar Offerdahl

Barneår i Vestlandets hovudstad

NÅR VÅR ALDERS ÅR tek på å gjere seg gjeldande, søkjer gjerne tankane tilbake til barndomsdagane – til den gode tida då kroppen ikkje protesterte mot viljens bod, som no den gjer. Den gongen var det sprett og hopp og tjo og hei heile dagen lang, sansane var på sitt skarpaste, og vi var nyfikne og opne for inntrykk i ein grad som vi i meir framskriden alder sjeldan lever opp til. Utruleg mykje av det vi opplevde som barn, hugsar vi framleis, sjølv om vi no kanskje av til har problem med korttidsminnet. Derfor vil den som har sans for utvikling og samanheng i livet sitt, kunne gjere seg mange interessante tankar når han ser desse fjerne åra i retrospekt - år som på dei fleste område skil seg sterkt ut frå den tid vi no lever i.

På godt og vondt – gløym ikkje dét!

Den perioden bror min og eg var småbarn, fell saman med den harde tidbolken då landet vårt var hærteke av tyskarane. Det var ei ekstremt utrygg tid både for vaksne og barn. Eg kan for eksempel nemne at mor ein gong var ute og trilla oss i barnevogna på ein stad der det var langt til næraste tilfluktsrom. Brått gjekk flyalarmen, og flya sveipte over byen i låg høgde. Då la mor seg ut over barnevogna for å beskytte oss. Ho ville verne oss. Med sin eigen kropp. Dét var morskjærleik, dét!

«Tre år

Inngangspartiet til barndomsheimen vår er avgrensa på to sider av husets langvegg og nabohusets tilbygg. Frå tilbygget fortsetter eit sprinkelgjerde av jern (eit traleverk) fram mot fortauet. Eit tilsvarande gjerde, med spyd på toppen og dobbelt port, knytte huset vårt saman med grensegjerdet mot nabotomta. Dette arealet kalla vi «framplassen» eller berre «plassen». Framplassen var skilt frå «bakplassen» med ein høg treport som kunne låsast.

Når eg som smågut leika på framplassen, hadde mor for å vere på den trygge sida bunde att porten ut mot fortauet, slik at eg ikkje skulle forville meg ut i køyrebana. Framplassen fungerte på den måten som ei gigantisk utandørs leikegrind. Det aller første minnet eg har frå barndommen må vere ein episode då eg stod ved porten og ein vaksen forbipasserande stoppa opp og spurte:

”Hvor gammel er du, da?»

”Tre år». - Kanskje eg var litt stolt då jeg sa det.

To nestenulykker

Korleis det har seg at eg etter meir enn 70 år hugsar ein slik daglegdags ting, kan eg ikkje forklare. Då er det meir forståeleg at eg den dag i dag ikkje har gløymt to oppskakande hendingar då eg var omkring 5 år.

Den første episoden skjedde om vinteren. Alle barn er glade i snøen. Eg hadde fått ein liten trekjelke som var flittig i bruk når det hadde falle nysnø, og kommunens folk ikkje hadde rokke å sandstrø i gatene og dermed øydeleggje gliden for akarane. Eg hadde starta aketuren frå huset vårt og glei lystig av garde ned mot krysset Prof. Keysers gate/Fosswinckels gate. Akkurat då kom ein bil ned Prof. Keysers gate. Sjåføren bråbremsa då eg ikkje var langt frå hjula. Sjåføren kom forskrekka ut og må nok ha blitt svært letta då han såg at han ikkje hadde køyrt på meg. Eg vart naturleg nok redd, og som alle skremde småbarn, sette eg i å belje. Mannen var snill og spurte kor eg budde. Så tok han meg ved handa og leide meg det korte stykket heim til mor, mens eg snufsande drog kjelken etter meg. - Eg trur nok eg lærte å vere forsiktig sidan.

Den andre hendinga står like levande føre meg som om den skulle ha skjedd i går: Ein dag var eg saman med ein jamaldring i Muséhagen, som ligg mellom Olaf Ryes vei og Muséplassen, ikkje langt heimanfrå.

Då vi stod ved eit av bassenga, der det voks nøkkeroser og andre vassplantar, visste eg ikkje ordet av det før «Bamse» (som han blei kalla), skubba til meg i ryggen slik at eg hamna i vatnet. Så sprang han sin veg og overlét meg til min skjebne. Eg vart som nomen av skrekk, men til all lykke flaut eg på kleda og hadde vett nok til å sparke meg inn til bassengkanten og klyve opp. Drivande våt og smågrinande skunda eg meg heim til mor og tryggleiken. - Sidan har eg undra meg på kva det var som dreiv «Bamse» til dette, som for meg kunne ha gått hivande gale, for bassenget var djupt for ein småkar på fem.

Fru Brekke

Frå farfars og farmors dagar og oppover budde det leige-buarar hos oss for lengre eller kortare tid. Marta Olava Brekke (gift med Gerhard Johan), flytte inn nokre år før eg vart fødd. Om dette hjartans gode mennesket har eg framleis eit og anna svakt minne.

Både Kåre og eg hadde dei vanlege barnesjukdomane vasskoppar, kikhoste, meslingar, raude hundar og kusma. For ein liten tass er det ikkje akkurat morosamt når slike sjukdomar gjer seg utslag. Plagene, i tillegg til den høge feberen, gjorde meg engsteleg, og då var fru Brekke god å ha. Mor, som visste kor godt lag fru Brekke hadde med barn, bad henne ned frå kvisten, og så sette ho seg ved senga mi. Med sitt rolege, tillitvekkjande vesen hadde ho ein vedunderleg trøystande verknad på meg. For meg er fru Brekke enno i dag idealbiletet på korleis ei god bestemor skal vere.

Barnehagen ved Johanneskirken før Møhlenpris paviljongskole vart bygd. Foto: Bergens Tidende, 7.2.2012. Dessverre har eg ikkje bilete frå barnehagen slik den var i mi tid. I staden får eg prøve å skildre den i ord.

Barndommens rike

I tilbakeblikk kjem Nygårdshøyden i Bergen føre meg som ein nær fullkomen stad å vekse opp for oss barn.

Nokså uforstyrra kunne vi drive med mange spel og leikar: slåball, fotball, kanonball, gøymespel, kattepinn, hoppe bukk, «Politi og røver", «Inntil vegg", «En gang an-i", «Kjempe", «Blydunk", «Kappe land", «Elle melle", «Gi et lite vink", og mykje meir. Ballspel i gata var ikkje populært hos huseigarane, for det hende at ballen gjekk gjennom ei rute. Men dette vart nesten alltid skværa opp, for det var ei ståande avtale mellom gutane at «dinglaren betaler».

Heile Nygård var vårt doméne. Her skal eg nemne dei stadane eg hugsar best:

Plassen foran Muséet. Dit marsjerte 'buekorpset' Nygårds bataljon (stifta 14.6.1857) som avslutning på eksersisen på «Småleken» på Möhlenpris. I tankane er det som om eg enno kan høyre trommene og sjå føre meg dei stramme soldatane med gevær på aksla i taktfast framrykking over brusteinane - følgt av «rævediltarar» i alle aldrar. Marsjen gjekk frå Thor Möhlens gate, via Wolffs gate og Olaf Ryes vei til Muséplassen. Som siste post på avslutningsprogrammet her utførte faneberaren den høgtidelege seremonien «Parade for fanen».

Her står også statuen av stortingspresi-

Nygårdsparken i Bergen. Foto fra januar 2009. Fotograf: Sveter.

dent Christie, særleg kjent for sin viktige innsats i 1814. Ved sokkelen ligg «Løven». Alle barn på Nygård har kravla opp og frydefullt ridd på dette praktfulle dyret i stein.

'Christiestøtten' og 'Løven' på Muséplass. Christie er skulpturert av bilethoggar Christopher Borch, og bilethoggar professor Wilhelm Rasmussen er meister for den snerrande granittløva.

Barnehagen ved Johanneskirken før Møhlenpris paviljongskole vart bygd. Foto: Bergens Tidende, 7.2.2012. Dessverre har eg ikkje bilete frå barnehagen slik den var i mi tid. I staden får eg prøve å skildre den i ord.

Sydnesplassen. Like sør for Johanneskirken låg ein utebarnehage som eg i nostalgisk tilbakeblikk held for å vere den trivelegaste av alle barnehagar vi kjende til. Det rektangulære arealet var ein intim og freda plett, avgrensa av nettinggjerde og hekk på alle fire sider, med to portar – ein mot sør og ein mot vest. Her var sandkassar og leikeapparat som inviterte til både moro og fysisk trening. På benkene kunne mødrene sitje med eit handarbeid mellom hendene, stundom i prat med ei anna mor, mens dei heldt auge med sine håpefulle. Ein god ting som skjedde mange år etter at eg leika i sandkassen med bøtte og spade, er at det vart sett opp eit lite hus, der barna fekk hjelp av «tante» Gurli Riple til vask og stell, og når det var lunsjpause. Eller dei kunne ty inn der når byer med kraftig vind eller nedbør kom på.

Nygårdsåparken i haustfargar. Foto frå Wikimedia, Fotograf: Smtunli, Svein-Magne Tunli - http://www.tunliweb.no/SM/English/sm_eng.htm - Eget verk, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6200980

Drifta tok slutt etter at Gurli blei pensjonist, og barnehagen vart eit lokalhistorisk minne. Møhlenpris paviljongskole, som kom opp på tomta i staden, spolerer det parkpreget dei næraste omgjevnadene hadde før (biletet nedanfor). Eg gremjest.

Muséhagen. Dette anlegget frå 1897 er eit eldorado for botanisk interesserte, men var ikkje ein stad der barn kunne fylgje sine naturlege lyster: klatre i trea og springe omkring på plenane. Likevel var vi barn hyppige gjester også her. I vår tid var ein vaktmann tilsett for å passe på at ingen gjorde det dei ikkje burde. Han hadde hue med skygge og «gullstripe» og var ein eldre mann, kanskje pensjonist, som hadde jobben som «attåtinntekt». Den vaktmannen eg hugsar, var nokså dårleg til beins og gjekk med stav. Men når han fekk auge på gutar som dreiv med noko «ureglementært", hytta han til dei med staven og rykte fram mot dei med høgt turtal på undersåttane. Då skal eg seie dei forsvann fort! - No er det visst ingen vaktmann lenger som patruljerer i hagen, og plenane kan fritt nyttast av både soltilbedarar og studentar som les til eksamen i godvêret.

Nygårdsparken er ved sida av Muséhagen bydelens perle når det gjeld uteareal. Den er på 74,2 dekar og ligg på høgdedraget mellom Nygård og Möhlenpris. Initiativtakarar var legane Joachim Georg Wiesener (1843-1888) og

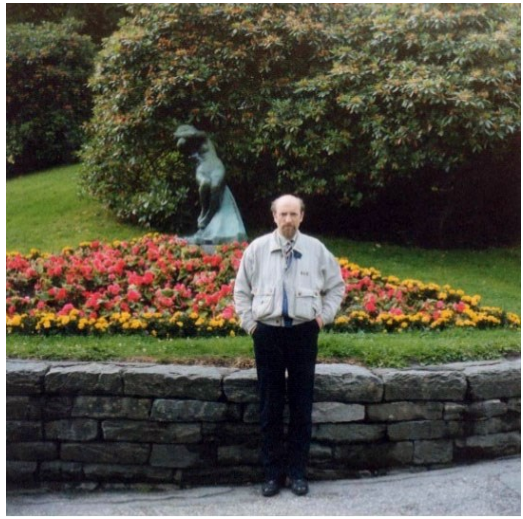

«Morgendemring». Bror min, Kåre. Foto: Einar, 1989.

Klaus Hansen (1844-1914). Parken, som er anlagt med den engelske landskapsstilen som mønster, vart opna i 1885.

Nygårdsparken inviterer med sine mange trivelege spaservegar til avslappa trim, og dei to store dammane for svaner og ender oppe og nede er ein fryd for augo. Dét er også dei tre vakre smijernsbruene ved den nedre dammen, den praktfulle fontena og dei tre skulpturane av to kjende norske bilethoggarar.

Varmekjære lauvtre som alm, bøk og parklind har særs gode vekstforhold. Like eins rhododendron – ein svært populær prydbusk i Bergen

Nokre månader i 1898 vart ei omfattande internasjonal og poly-tematisk utstilling lagt til Nygårdsparken, og som del av sitt rekreasjonstilbod har dette friarealet gjennom åra vist seg å vere veleigna for mange teater-, konsert- og underhaldningsarrangement i friluft.

Dessverre har den øvre delen av parken i årevis vore sterkt prega av at narkomane hadde sitt tilhald der. Men no har kommunen omsider fått kontroll med problemet og kan gje parken tilbake den funksjonen som J.G. Wiesener og Klaus Hansen hadde tenkt den skulle ha.

Då bror min og eg voks opp, var det trygt å ferdast i Nygårdsparken til alle tider, sjølv om natta, om så skulle vere. Det «farlegaste» vi kunne komme ut for, var ein og annan «fullemann", men ingen av desse søner av Bakkus sjenerte oss barn. Det var heller barna som sjenerte *dei*. Straks det ryktest at «Finnemann» (alias Finn Olavsen, 1885-1968) eller ein annan av flaskens laugsbrør hadde dukka opp i parken, gjekk nyhendet som eld i tørt gras til alle barn som var i nærleiken, og så blei den uheldige begersvingaren terga, i håp om at han skulle bli sinna og springe etter dei.

Nygårdsparken har ikkje det noko dystre preget som Nordnesparken eller Christieparken, men er lys og vennleg. Den er heller ikkje paddeflat som Byparken, men er karakterisert av nivåskilnader. Flate parti vekslar med bratte. Her er romslege plenar, og tette buskplantningar som var perfekte skjulestadar når vi leika for eksempel «Politi og røver». Her sneik vi oss omkring med pil og boge eller knallpistol og levde opp att scener med Robin Hood, Hopalong Cassidy og Hjortefot, som vi hadde sett på kino. Vi hadde også eit spesielt klatretre. Dette var som skapt til føremålet, med vass-

Fontena i Nygårdsparken ein gong i 1950-åra. Foto: H. Øvrebøe.

rette, sterke greiner like til topps. Herifrå hadde vi utsikt vidt utover.

Når vi streifa om i parken, kunne vi alltid rekne med å oppleve noko nytt etter som årstidene veksla. I sommarhalvåret kunne vi sjå på svanene og stokkendene som heldt til i dammane oppe og nede i parken. Vi kunne gle oss over vakre blomar som voks overalt, både ville og planta. Om våren var plenane oversådde med karsar og smørblomar. Om hausten låg det eit tett lag med visne blad her i staden. Det var moro å vasse omkring i alt dette mjuke eller sope saman ein passelig dunge som vi kunne stupe ned i under latter og glade hyl.

Bror min hadde tidleg fått seg trehjulssykkel, og vegane i parken var fine å sykle på. Sidan eg var fem år eldre, var eg alltid med han så lenge han var liten. Han sat på setet, og eg stod bak han på akselen og styrte, og når vi kom til ein bratt unnabakke, sette vi i veg nedover så luftdraget visla om øyro på oss.

Om vinteren låg Langedammen oppe i parken og Svanedammen nede tilfrosen og baud fram fine skøyteforhold. I tillegg vart «Møllaren» (Møhlenpris idrettsplass) og Festplassen sprøyta når ein kuldeperiode sette inn. Lekekameratane mine var flinke på skøyter, men eg må litt skamfull tilstå at eg ikkje klarte å pumpe opp nok engasjement til å lære meg kunsten.

Det var også mogleg å drive litt skisport i Nygårdsparken, men like lite som eg la vinn på å bli flink på skøyter, lærte eg å stå på ski. Dét skjedde først

i vaksen alder, då eg var blitt lærarskolestudent.

Aking var gøy - ein ukomplisert aktivitet, som skapt for alle av låg alder. På den tida eg fortel om her, var ikkje det moderne plastakebrettet funne opp. Vi brukte andre kjelketypar i ulike storleikar og konstruksjonar i staden. Før var det berre foreldre med veslebarnet føre seg på kjelken som aka. Men i dag torer mange spreke vaksne under femti seg frimodig *til*, sit seg på akebrettet sitt med ratt og handbremse og let det stå til utfor bratte og lange bakkar på byfjellet Fløyen, mens dei frydar seg over farten, slik dei gjorde i den tida dei ikkje hadde skjegg på haka eller gjekk med sløyfe i håret.
Eg hadde etter kvart vakse frå småkjelken og hadde fått rattkjelke som dei andre gutane på min alder. Eit populært utgangspunkt for ein aketur var det høgste punktet i Nygårdsparken, «Skillingsbollen». Derfrå bar det i god fart ned i Parkveien, der vi svinga inn i Hans Holmboes gate. Akkurat her var gata flat til krysset ved Harald Hårfagres gate, så dit måtte vi sparke oss fram. Men så blei det bakke igjen, og «for fulle mugger» nådde vi hjørnet ved Allégaten og dreidde skarpt til venstre. Så hadde vi god glid til Fosswinckels gate, der det igjen var flatt, men framdrifta heldt seg likevel heilt til Christies gate.

Nygårdsparken var sjølvsagt heilt fri for biltrafikk. Ikkje eingong tohjulingar fekk innpass her i vår tid, berre barnevogner og trehjulssyklar. Overalt var det sett ut benker, som sikkert ikkje minst dei eldre brukarane av parken sette pris på etter ein spasertur. Eg hugsar spesielt ein av desse eldre: Konsul Francis Konow, som budde i Store Parkvei 34, berre nokre få meter bortanfor ein av portane til parken. Eg kan ikkje i dag seie korleis det gjekk til at han blei merksam på meg og visste namnet mitt, men eg ser han enno tydelig for meg i tankane. Han gjekk litt lut, med korte steg og brukte stokk. Han var i følge med kona si, og når han møtte meg og kameratane mine, stogga han alltid opp og sa: «God dag, er det ikke Einar?» Og så sa han nokre vennlige ord før han fortsette vidare på sin rolege vandring.

Eg synest ikkje eg kan avslutte avsnittet om Nygårdsparken utan først å nemne dei kunstverka som har fått sin plass her. Vi smågutar hadde sjølvsagt ikkje den ringaste forstand på kunst, men desse skupturane appellerte til oss ved sin figurativt lettfattelege realisme.

Øvst oppe i parken, ganske nær Langedammen, står «Nygårdsgutten» i stram givakt. Skulpturen er laga av bilethoggar Sofus Madsen (1881-1977) og er eit minnesmerke over dei tretten nygårdsgutane som fall under den andre verdskrigen. «Nygårdsgutten» blei avslørt på korpsets 90-årsdag 18. april 1947. Kan hende var eg der og såg på, men det har eg ikkje noko sikkert minne om.

På en liten, sirkulær plass eit stykke nedanfor dette minnesmerket står fontena med Emanuel Vigelands skulptur «Jomfruen og Enhjørningen». Bassenget rundt postamentet er ovalforma, senka og innvendig kledd med gullmosaikk. Ei knelande kvinne trykkjer seg inntil ein einhyrning med hovudet mot dyrehalsen. Hendene ligg oppå fabeldyrets rygg, som ho kjærleg vil til å stryke over. Langs bassengkanten er det plassert seks mindre fabeldyr. Av desse spruter fem vatn, og eitt er avløp

Nygårdsgutten, avduka 1947 som minnesmerke over falne medlemmar av Nygaards Bataljon, reist til 90-årsjubileet til bataljonen. Gåve frå Eldre Nygaardsgutters Forening.

for vatn.

Jomfruen og Enhjørningen

På plassen med fontena var der benker på høgre og venstre side og ein drikkefontene som blei flittig nytta av både vaksne og barn på varme sommardagar. Ein sann idyll. Dette var mors favorittstad å sitje med strikketøyet sitt, mens gutane hennar leika eller pusla med noko omkrin

I nedre del av parken, like nord for Svanedammen, har eit av hovudverka til Sofus Madsen, «Morgendemring", sin plass. Den står der to vegar kryssar kvarandre. Ei kvinne sit på ein stilisert bølge og held armane krosslagde over augo for å skjerme seg mot lyset. Skulpturen vart til i 1918 og fekk sin noverande plassering i byrjinga av 1930-åra. Når plantninga med blomar og svære rhododendronbuskar står i fullt flor, blir kunstverket frapperande vakkert, sjølv for eit kunst-ukunnig barneblikk.

Den store fontena like ved Svanedammen reknar vel dei fleste for Nygårdsparkens største pryd. Den var ei gåve frå ein av byens mange mesénar, konsul Christian Børs, i høve opninga av parken i 1885. (Pga. forfall blei den demontert i 1960-åra, og ein ny, støypt i aluminium, kom på plass til 100-årsjubileet.) Den gamle fontena – den eg hugsar - var eit fascinerande syn, men likevel noko vi som barn berre kunne betrakte på avstand.

Bassenget kring fontena kunne vi derimot *bruke*, først og fremst til å leike med båtane våre i – frå primitive «farkostar» med eller utan strikkmotor, til forseggjorte seglbåtar, som anten var laga av ein nevenyttig gut eller vaksen i familien eller kjøpt i butikk. Bassenget gjekk under namnet «Rundingen", etter den sirkelrunde bassengkanten i stein.

Eit anna barnevennleg innslag i parkens nedre del var barnehagen straks innafor porten ved Welhavens gate. Vi var her av og til, men for mine kamerater og meg låg Barnehagen med stor B ved Johanneskirken.

Leikekameratar

Den første eg vart kjend med av desse var Edvin. Han budde i Allégaten, nokre få hus ovanfor oss, og får stå som samnemnar for dei andre som kom til seinare.

Eg hugsar ikkje lenger akkurat *når* vi blei venner, men trur det må ha vore på den tida eg begynte på skolen, 1945. Vi var saman så å seie kvar dag i mange år. Eg brukte å banke på for å høyre om Edvin var heime, eller vi hadde et avtalt plystresignal:

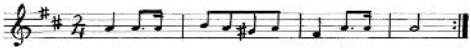

Når vêret var «kontrari", var vi ofte inne hos kvarandre.

Edvin var favorisert ved å ha ei «tante» (eg. bestefarens kusine) som dreiv ein assortert kolonialbutikk. Eg seier «favorisert", for eg trur bestemt at når Edvin var innom butikken, fekk han av og til «prøvesmake» noko av 'lekkeriene' hennar. Ja, for alle barn er jo godtesjuke - då som no. Forskjellen er at den gongen fekk vi noko for småskillingane våre. Gjekk vi innom snopebutikkane «Peik» i Nygårdsgaten 29 eller «Alliance» i Nygårdsgaten 1, kunne vi leggje femøringen vår på disken og spørje: «Ka kan eg få for dén?» Og min santen: Dama putta fleire karamellar eller drops ned i ein liten spisspose til oss!

I Herman Foss' gate 12 – rett imot huset vårt – låg «Allehjørnet». Innehavaren, Einar A. Drageset(h) (1892-1963), selde brød og kaker i tillegg til vanlege kolonialartiklar. Straks varebilen til Baker Brun hadde levert da-

gens bestilling, var Edvin og eg på pletten, og for nokre øre kjøpte vi kvar vår rykande ferske skillingsbolle eller franskbrød. Sistnemnde var Edvins favoritt. Med en finger bora han seg gjennom skorpen for å komme til den mjuke «innmaten» – 'krummen'. O salighet! - Baker Bruns lekre brødkaker fekk vi den gongen for 5 øre. I dag kostar ein skillingsbolle minst 12 kr, trur eg, og ei brødkake omtrent like mykje. Det var det same som Edvins bestefar betalte i husleige per månad for eit familiehusvære i 1910!

Edvins far åtte motorbåt og var medlem av «Neptun» motorbåtklubb, som heldt til i Møhlendalsveien 12, ved Store Lungegårdsvann. Når det var vårpuss, dreiv han og andre båteigarar og putla med båtane sine innafor det høge plankegjerdet, der eit skilt forkynte at uvedkommande ikkje hadde

Utsnitt av jentedelen av skoleplassen med Sofus Madsens skulptur «Fontenegutt». Foto: Atelier K. Knudsen.

tilgjenge. Edvin og eg pla så mang ein gong kikke inn på aktiviteten der inne gjennom spalter i gjerdet. Kjøpet av motorbåt gjorde familien uavhengig av andre framkomstmiddel når dei fekk lyst å dra på kortare eller lengre turar. Det var mens dei oppheldt seg på Moster i Sunnhordland ein sommar, at eg «forfatta» mitt aller første brev, som svar på eit Edvin hadde sendt til meg då eg var i Naustdal. Det var ikkje lenge sidan vi begge hadde lært skrivekunsten. Eg hugsar at eg ikkje klarte å finne på noko å seie, så eg berre parafraserte litt over det Edvin hadde skrive. Det tykte han ikkje var stas, så i neste brev kommenterte han: «Du må ikke skrive det samme!» – Når eg tenkjer på det hav av brev eg har måtta skrive sidan, er det snodig å minnast kor klosset og fantasilaus eg var i starten.

At barn opplever ting veldig spontant og intenst, er vel ei erfaring som alle kan underskrive på. Eg hugsar for eksempel at etter at Edvin og eg som smågutar hadde vore skilde frå kvarandre i fleire veker i sommarferien, måtte eg beint fram gjere eit hopp av glede då eg endeleg såg han igjen. Men som vi veit: Vi skal ikkje ha fått mange nye år på baken før spontaniteten døyr, og vanens nivellerande krefter får taket på oss.

Eg var nett inne på den verdi pengar hadde før og no. I våre gutedagar hadde sjølv ein femøre kjøpekraft, som eg sa. Men eg tek kanskje ikkje mykje feil når eg gissar på at mang ein smågut eller småjente, i dei næraste åra før femtiøringen vart avskaffa, ikkje ville

Lærarpersonalet ved Nygård skole på 1950-talet. Eg nemner dei lærarane eg hadde eller hugsar, frå venstre.

1. rekkje. Nr. 5: Overlærar Per Maurseth. Nr. 6: Oddny Høieggen. Nr. 7: Jussi Pihl. Nr. 8: Laura Møvik.

2. rekkje. Nr. 5: Tordis Høsteng.

3. rekkje. Nr. 2: Johannes Gjesdal.

4. rekkje. Martin A.E. Andersen. Nr. 2: Otto Fredrik Hansen. Nr. 3: Trygve Høsteng. Nr. 5: Per Foss. Nr. 7: Sverre Rosæther.

brydd seg med å ta den opp om den hadde gloppe dei or handa. «Æsj, den får eg ikkje nokke for likevel!» Men med femti øre i lomma hadde ein den gongen nesten den kapital som skulle til for å kjøpe seg ein kinobillett. Ja, for det å gå på kino, det var «kult", det! Lenge før barneframsyningane i Eldorado, Logen, Ole Bull, Forum og Fanahallen skulle begynne, stod kjempelange billettkøar på fortauet utanfor. Og når vi så endeleg fekk sleppe inn i kinolokalet, og det blei mørkt før filmen skulle starte, var det ein veritabel orkan av eksaltert plystring å høyre frå alle kantar. For no skulle vi få møte våre idol, som for eksempel Tarzan, Hopalong Cassidy og Robin Hood, og gapskratte over merittane til Chaplin, Helan og Halvan, og Telegrafstolpen og Tilhenger'n – for å nemne nokre.

Ungar er av naturen nyfikne og likar å

Skolens inngangsparti. Arkitekt og amatørfotograf Olai Schumann Olsen kan ha teke dette biletet om lag på den tid eg vart fødd – 1939.

farte rundt på oppdagarferd. Ein sjeldan gong kunne slike «ekspedisjonar» føre til at Edvin eller eg kom heim med riven pels, som den gongen forvitenskap leia oss inn på ein kommunal anleggstomt på Møhlenpris. Der stod det ein stubbebrytar som arbeidarane brukte. Vi tenkte det kunne vere moro å heise opp ein stor stein som låg der. Men så gjekk det dessverre slik at stubbebrytaren tok overbalanse, og Edvin blei treft i hovudet. Han sette i eit vræl av smerte og blødde mykje. Mens han heile tida hylskreik, følgde eg han heim. Venteleg tok mora han med til 'Legevakten' i Allehelgens gate, men støkken var nok større enn skaden.

Edvin, ein annan leikekamerat (Magnus) og eg utgjorde eit stabilt «triumvirat» heilt til eg var blitt elev på realskolen. Då slutta eg gradvis å vere i lag med dei. Barndommens magiske tid var over, og i dei neste åra fekk eg andre kameratar.

Folkeskuletida

Barn og ungdom som voks opp på Nygård i mi tid hadde tilgang til eit variert skoletilbod innan bydelens grenser. Her var folkeskole, framhaldsskole, realskole, gymnas, handelshøgskole, lærarskole og musikkonservatorium.

NYGÅRD SKOLE**,** Lars Hilles gate 3, blei oppført 1921-24 (ark. Kaspar Hassel, 1877-1962) og var folkeskole (1.-7. klasse) til 1960.

Det er eit prektig skoleanlegg, både når ein ser det utanfrå og innanfrå. Byg-

ningen vart freda 1992 som eit eksempel på mellomkrigsåras skolearkitektur.

Når vi kom inn skoleporten, kunne vi la blikket kvile på ei vakker fontene av Sofus Madsen. Den kom på plass i 1927. På ein stein står ein naken gut i bronse som held hendene fram, samla til ei skål. Han bøyer knea og luter seg litt framover for å fange opp vatn frå ein vasstråle. Strålen sprutar opp av munnen til ei velvaksa padde i bronse som sit på bakbeina nede i bassenget. Fontena og ein stripe plantningar bak - sistnemnde flankert av eit grønmåla «fotgjerde» - markerte i mi skoletid skiljet mellom jentedelen (til venstre) og gutedelen (til høgre) av skoleplassen.

Den kunstnarlege utsmykkinga i oppgangane med motiv frå Bergen er utført 1929 av Nils Krantz (1886-1954).

Eg begynte på Nygård skole hausten 1945, seks år gammal, berre få månader etter freden. Mor hadde undervist meg i lesing, skriving og rekning heime, og eg hadde både ABC-bok og kuleramme. Men no skulle eg få lære meir.

Klassestyraren vår i klasse 1cg var *Tordis Høsteng* (1901-1975). I andre klasse, 2cg, overtok *Oddny Høieggen* (1906-2007).

Både Tordis og Oddny var sympatiske menneske og dyktige pedagogar. Begge var gifte med lærarar på skolen, Trygve Høsteng (1900-1975) og Ole Gabriel Høieggen (1904-1984). Høieggens og overlærarfamilien Maurseth budde i eit tilbygg til skolen, med inngang både frå John Lunds gate og direkte frå guteplassen via ei høg steintrapp. Om skolevegen min var kort, var klassekamerat Dag Høieggens desidert den kortaste!

I 3cg fekk vi mannleg lærar. Vi var blitt «store» gutar og høyrde frå no av til på guteplassen, ikkje jenteplassen som hittil. Læraren heitte *Fredrik Johan Varland* og var frå Rogaland, (født 30. 4. 1899 i Vestly, Strand kommune). Han hadde ei uvanleg vakker handskrift og var sikkert flink til å undervise. Men det minnet eg enno har om han, er at han var ein hissigpropp. Når han vart sinna på ein

Fredrik Johan Varland

Den klassiske skolepulten frå cirka 1900. Enno i 1950-åra sat ein stor del av elevane i bergensskolen ved slike. Det gjorde bror min og eg óg. Foto: Bergen bys historie IV s. 884.

Lærar Gjesdal her inspeksjon ved porten på Nygård skole i eit friminutt skoleåret 1956-57. Det er kaldt i været, så bildet blei tatt om hausten eller våren, «smug-fotografert» av ein elev i klasse 7ag, Otto K., mens han skjulte seg mellom beina på klassekameratar. Kjell N., Helge M. og Helge N. skulle passe på at G. ikkje merka noko. - Rart kva elevar kan finne på som krydder i skolekvardagen! (Foto frå Bergen Fotomuseum, ved Otto Kaufmann.)

elev i timen, fauk han opp frå kateteret og viste syndaren på gangen. For å hjelpe på farten, gav han eleven eit spark i bakenden med sin spisse sko: «Ut med deg – UT !!"

Det var ikkje lenge vi hadde Varland, berre eit halvt år. *Sverre Rosæther* (1919-2006) overtok klassen, 4cg, frå nyttår 1949. Han var klassestyraren vår ut resten av folkeskoletida.

I 5. klasse underviste jølstringen *Johannes Fluge Gjesdal* (1893-1969) oss i historie og naturfag. Gjesdal var velutdanna og allsidig orientert. Han var flink til å fortelje og gjorde historiske personar og hendingar levande for oss. Men ikkje noko av dette har festa seg i minnet. Eg hugsar berre at han i ein time, då emnet var norsk mellomalderhistorie, song riddarvisa om Dalebu Jonsson for oss. Han kunne heile den lange folkevisa utanboks, og det imponerte meg. Første verset lyder:

Dalebu hadde ei festarmøy bold,

Den heve han tekji med jønn og med stål.

- Kjenner du Dalebu Jonsson?

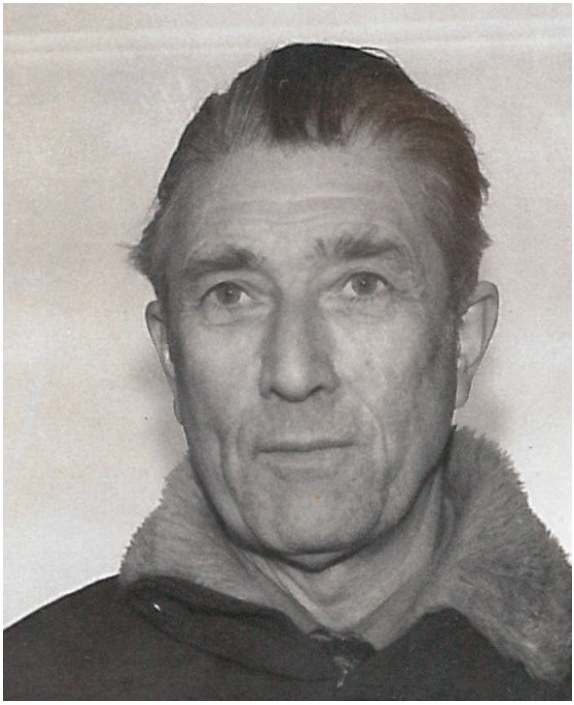

Sverre Rosæther

Ved eit høve fortalde Rosæther oss at ein dag kom Gjesdal i ein liten disputt med vaktmester Hans Petter Smith (1883-1970). Samtalen gav Smith attslik: - Gjesdalen seier te meg: «Jeg tror du begynner å bli gammel nå, Smith.» Men eg trur heller det e *han* så begynner te ble gammal. Hon seier dét te meg, madammen: «Eg må beundre deg,» seier hon. «Du kan jo balansere på itt bein mens du drar på deg de lange underbuksene. Eg lurar verkeli' på om Gjesdalen greiar dét, eg!»

Lærar *Bjarne G. Kirkebø* (1898-1991) hadde vi i rekning og kroppsøving i 3. og 4. klasse. Av utsjånad var han raudleitt og breivaksen, og han hadde som regel eit heller uvennleg ansiktsuttrykk. Eg tvilar på om han hadde humoristisk sans, iallfall såg vi han aldri smile eller le. I gymnastikktimane tedde han seg på lag som ein kommandersersjant av den gamle skolen. Når han brølte «OPPSTILLING!!", for eksempel, måtte alle skosnuter stå på nøyaktig rett linje frå første til siste mann. Han gjekk langs rekka og gav den som ikkje stod «rett», ein dult i brystet med knyttneven. Fri leik og improviserte innslag gav Kyrkjebø aldri høve til. Slikt var vel for lausslopne aktivitetar for ein lærar som ville halde alle trådar fast i si hand: «Ordnung muss sein». For oss var det derfor ein kjærkommen overgang då Rosæther frå 5. klasse overtok gymnastikktimane sjølv. Lærar Kirkebøs hissige temperament manifesterte seg ofte, som den gongen han i ein reknetime vart så arg på klassekamerat Asbjørn at han gav han eit durabeleg slag over hofta med den store tavlelinjalen. Asbjørn stod like traust, han, men linjalen rauk sund.

Sverre Lyder Rosæther var flink sløydlærar. Den første oppgåva han gav oss, var å lage ein blomsterpinne. Eg syntest eg fekk den godt til, fin og jamn, og stolt kunne eg overrekkje den til mor. Sidan vart det mange andre produkt - frå kattepinn, nyklebrett og skopussekasse til bokhylle og seglbåt. Seglbåtutgåva til Rolf fekk både læraren og oss andre til å dra på smilet. Rosæther sa muntert: «En flott modell

av en kinesisk djunke du har fått til der, Rolf!» - Slik uskyldig erting tolte Rolf godt og vart ikkje det spor «ærekrenkt».

Rosæther var overlag nøye og metodisk i si sløydundervising. Når for eksempel ei skjerefjøl skulle lagast, måtte arbeidsoperasjonane avløyse kvarandre i ei bestemt rekkefølge. Han kravde av oss at vi skulle vere nøyaktige og ikkje gje oss før dei estetiske krava var oppfylte, så langt vi makta det. Ikkje rart av klassen i all jovialitet kalla han for «Millimeteren» seg imellom.

Attåt sløyd var det to fag eg likte godt: rekning og engelsk. Det var ei handfull gutar i klassen som var spesielt raske i rekning. Eg hadde «æra» av å vere ein av dei. I reknetimane skulle svara på oppgåvene vi hadde fått i heimelekse, kontrollerast. Det gjekk slik føre seg at kvar einskild elev las opp svaret sitt på eit reknestykke. Neste elev heldt fram, og slik gjekk det vidare, frå pult til pult til alle svar var opplesne. Den som hadde rekna feil, fekk hjelp. Vi i «racer-gjengen» låg både éi og to fulle kladdebøker føre dei som heldt seg til normaltempoet.

Engelsk tykte eg frå første stund var eit spennande fag. Eg minnest det var stor stas då eg så smått begynte å meistre språket på eit elementært nivå. Då eg var komen noko lenger, skaffa eg meg Damms lommeordbok, og i kioskane på Torgallmenningen kjøpte eg regelmessig amerikanske teikneseriehefte på originalspråket. Dette gjorde sikkert sitt til at engelskkarakterane vart gode.

Éi hending kjem eg aldri til å gløyme: Ein dag hadde Rosæther teke klassen med på skøytetur til Tveitevannet, som ligg eit stykke ovafor den gamle kommunegrensa mellom Fana og Bergen. Som eg før har fortalt, korkje hadde eller kunne eg bruke skøyter, så eg måtte berre streife omkring på isen mens dei andre suste av stad i meir eller mindre vellykka «hjallisstil». Då eg stod ved ein liten holme, visste eg ikkje ordet av det før ein stein kom sendande og trefte meg i ansiktet. Eg blødde sterkt og trudde først at auget var råka, så eg sette i eit fortvila rop: «Eg e blind!» Så galt var det gudskjelov ikkje, men hadde steinen treft éin eller to millimeter lenger oppe, ville eg truleg vore einøygd i dag. Dei andre kom til, og Rosæther fekk fatt i ein drosje, som køyrde meg til 'Legevakten' i byen. Ein klassekamerat var med i bilen, for Rosæther måtte ta seg av klassen. Eg veit ikkje kven det var som kasta steinen, og det same kan det vere. Eg kan ikkje tru at den som gjorde det, ville påføre meg skade med vilje.

Han blei sikkert forferda då han såg korleis det gjekk, og angra seg.

I alle år hadde Rosæther gleda av å bli hugsa av sine gamle elevar i 7cg. Kvar gong det var jubileumsfest, vart han beden som æresgjest, og kom. Berre den siste gongen, ved 50-årsjubileet i 2002, kunne han ikkje vere til stades, pga. helsesvikt. Han døydde 1. januar 2006, berre få månader før han ville fylt 87.

Overlærar på Nygård skole i vår tid var *Per N. M. Maurseth* (1891- 1979) kom frå Hornindal i Nordfjord, var medels høg, hadde buskete augnebryn og var gråhåra.

Av gemytt var han roleg og avbalan-

sert, slik ein forventar av ein skoleleiar. Han var respektert og avhalden av alle, alltid vennleg, og smilet var aldri langt borte.

Rosæther sa om han:

«Maurseth var en grei og hyggelig kar, og han var dessuten utdannet offiser. Når han 17. mai kom i flosshatt, kjole og hvitt og med lysegrå gamasjer, ja, da var han en flott representant for lærerstanden.»

Helsestellet på skolen var godt. Vedtaket om gratis «skolebespisning» hadde Bergen bystyre gjort i 1896 etter mønster frå Oslo. Det vart sett i kraft året etter. Elevane fekk både frukost og middag kvar vekedag. Ordninga galt for barn frå økonomisk vanskelegstilte familiar. Klassestyrarane vurderte kven som trong å komme inn under

«Etaren». Biletet er frå Nordnes skole.

Grøss og gru! Denne tannlegestolen stod på tannklinikken ved Nygård skole. Vart sidan flytta til Bergen skolemuseum.

dette tilbodet. I byrjinga av 1930-åra blei middagsserveringa avvikla, og ein gjekk no over til den såkalla 'Oslo-frokosten'.

På «Etaren» - ein sal i første etasje på venstre side av jenteplassen - fekk «frukostbarna» 1/3 l heilmjølk med sugerør til, kålrot, skonrok eller eit knekkebrød og to grovbrødskiver med mysost og smør eller vitaminisert margarin. Tran i vinterhalvåret høyrde også med. Ordninga varte fram til 1954.

Helsesøstera på skolen kom regelmessig på besøk i klasseroma og sjekka at alle var reine og ikkje hadde hovudlus. På kontoret sitt målte ho kvart år kor tunge og høge vi var blitt sidan sist, og det blei teken pirquet-prøve. Eg hugsar henne som ei vennleg, medelaldrande dame, kledd i lyseblå uniform med kvit kappe på hovudet. Av henne lærte vi det fine ordet 'hygiéne'.

Tannklinikken heldt til i eit bygg ved sida av skolen. Dit kom ein direkte frå jenteplassen via ei kvelving - som vi ser på biletet av Sofus Madsens fontene. Skrekken for tannlegeboret var alminneleg utbreidd. Tannbehandling den gongen var ikkje ein så human affære som i dag. Naturleg nok var vårt namn på denne illgjetne staden «Pinaren».

Ole Friele Backer, fra boken «Krigsfotografen», Bergen 1946.

Bjørn Davidsen:
Krigsfotografen Ole Friele Backer

Ole Friele Backer er tydeligvis «i skuddet» nå. Arkivverket har ved flere høve digitalisert og lagt ut mange av hans bilder både fra invasjonen i Normandie og fra frigjøringen av Finnmark. Men hvem var denne Ole, som ble født i Kabelvåg i 1907 med «en sølvskje i munnen»? Faren Paul var distriktslege, seinere fylkeslege, og hadde vært en av 7. juni-mennene på Stortinget 1905. Etter farens forholdsvis tidlige død, var moren likevel så bemidlet at hun delvis forsørget sønnen slik at han kunne få utfolde sin interesse for fotografering uten å måtte tenke på et økonomisk utkomme. Da krigen kom til Norge, var enkefru Backer og hennes to sønner flyttet til Bergen, hvor hun og minstemann, Ole, hadde etablert seg i Årstadveien 9. Alt fra natten til 9. april 1940 var Ole i aktivitet som «krigsfotograf». Svært mange av bildene fra den første krigstiden i byen, er tatt av ham. Høsten 1941 fikk han likevel en sterkere og sterkere trang til å flytte på seg – til England. Der ble han tilknyttet billedavdelingen ved Regjeringens informasjonskontor under redaktør Per Bratland, og fikk være med på mer enn de fleste. Men flukten hans til England, gikk ikke upåaktet hen hos det tyske sikkerhetspolitiet og vårt hjemlige nazistiske statspoliti. Det skal vi også se i denne artikkelen.

Natt til 9. april 1940 nærmet en rekke større og mindre krigsskip seg Bergen. I grålysningen rundet de Kvarven. Både fra fortet der og fra Hellen fort nord i Sandviken, ble det åpnet kraftig ild. Dette vekket halve byen og hele Sandviken. Fra sin bolig i Årstadveien dro Ole Friele Backer ut og fikk tatt et heller dårlig bilde av røyken fra det tyske skipet Königsberg, som var truffet av granater fra Kvarven. Dermed var han i gang som «krigsfotograf». I løpet av de første krigsukene fotograferte han det meste som skjedde i byen; tyske soldater på frammarsj, folk som løp i dekning for engelske bombefly og røyken fra oljetankanleggene på Florvågøy som var satt i brann av engelske fly.

SANITETSMANN MED KAMERA

De engelske bombeangrepene mot Bergen havn i dagene som fulgte, gjorde at også store deler av ytre Nordnes ble rammet. Som «frifant» meldte Ole seg til Det sivile luftvern, og deltok i bergingen av folk fra de rammede områdene. Med seg hadde han hele tiden sitt kamera, og fikk festet en rekke bilder til filmen i ledige stunder.

Til venner og kjente delte han gladelig kopier av bildene – gratis. Noen av dem fant visst veien til utlandet, hvor de ble offentliggjort i aviser. Denne geskjeften ble etter hvert så stor at Gestapo fattet interesse for hans virksomhet. Han skrev selv i boken Krigsfotografen etter krigen at han ble innkalt til det tyske sikkerhetspolitiet. De gav ham en telefonkatalog, og bad ham krysse av hvem han hadde gitt bilder til. Ole hadde da humoristisk svart at

det var lettere å krysse av hvem som **ikke** hadde fått bilder!

Tyskerne må åpenbart ha blitt så overveldet av denne foto-interesserte unge mannen at de gav ham tillatelse til også å fotografere innenfor de tyske militære områdene. Dette nevner han ikke selv i boken, men det framkommer i avhør av moren etter at han var reist til England.

Foto ved etterlysningen i 1941.

NOK ER NOK – ENGLAND NESTE

Sommeren 1941 følte både Ole og flere av hans venner at tilværelsen i Bergen ble i «trangeste» laget. Svært mange rundt dem ble arrestert og i beste fall sendt til Ulven. Han og en venn skaffet seg derfor kontakter i Austevoll for om mulig å få båtskyss vestover.

I slutten av august fikk de særmelding om at «det var fin størjefangst ute i fjorden», og dro i bil mot Os for å få skyss ut til Austevoll. Der kom de omsider om bord i «Sjølyst» sammen med mange andre ungdommer som ville vestover. Men båten kom ut i storm og fikk i tillegg motorproblemer, slik at den måtte ta seg til lands igjen. Dermed var det bare å dra tilbake til Årstadveien og vente på neste anledning. («Sjølyst» klarte seinere å ta seg over til Shetland.)

Han skrev selv at han kom hjem til moren dagen etter at Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm var skutt som følge av «Melkestreiken» i Oslo (altså 11. september).

Det ble vel en ukes tid i venting før en ny telefon kom fra havgapet. Denne gangen ble turen til England realisert om bord på «Sjølivet», ført av Lars Drønen. Ifølge boken Krigen og Austevoll 1940-45 av Finn Dyngvold, ble båten kjøpt for 40 000 kroner som disponent Frank Mohn skaffet til veie i en fart. Ragnar Ulstein har følgende opplysninger om denne ferden:

M/B «Sjølivet» – H 79 AV – drog frå

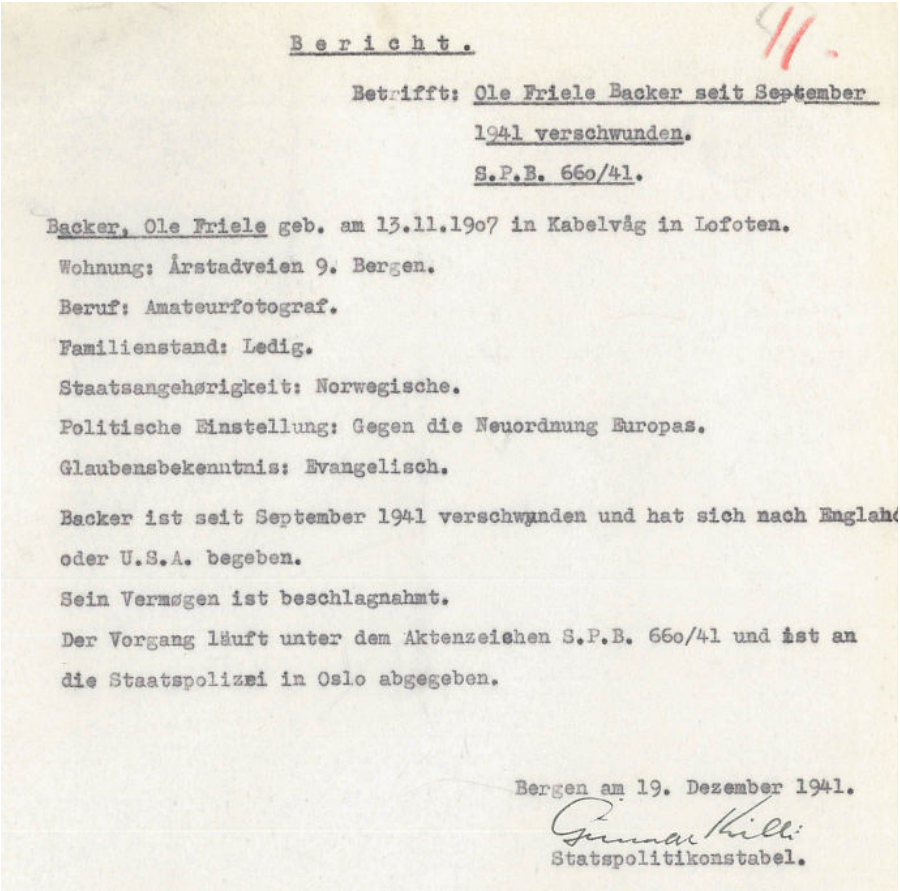

B e r i c h t .

Betrifft: Ole Friele Backer seit September 1941 verschwunden.

S.P.B. 66o/41.

Backer, Ole Friele geb. am 13.11.19o7 in Kabelvåg in Lofoten.

Wohnung: Årstadveien 9. Bergen.

Beruf: Amateurfotograf.

Familienstand: Ledig.

Staatsangehørigkeit: Norwegische.

Politische Einstellung: Gegen die Neuordnung Europas.

Glaubensbekenntnis: Evangelisch.

Backer ist seit September 1941 verschwunden und hat sich nach Englah oder U.S.A. begeben.

Sein Vermøgen ist beschlagnahmt.

Der Vorgang läuft unter dem Aktenzeichen S.P.B. 66o/41 und ist an die Staatspolizei in Oslo abgegeben.

Bergen am 19. Dezember 1941.

Gunnar Hilli

Statspolitikonstabel.

Austevoll 21. september 1941 med 17 personar og kom til Lerwick 23. september. Fleire av dei som drog med «Sjølivet» hadde tidligare prøvd å kome over med ein annan båt, «Sjølyst», men var blitt tvinga inn att av uver og motorskade. «Sjølivet» fekk eit tysk fly over seg då dei var komne til havs, men det var tett dis, og flyet kom ikkje tilbake. Noko seinare passerte dei vraket av ein fiskebåt som truleg var «Odd» av Florø, og som kan ha blitt søkkt av flyet. Skipper på overfarten var Lars Drønen.

Ifølge rapporten fra visekonsulen i Lerwick, Bjarne Bjørklund, til den norske forsvarsminister Ljungberg i London av 23.9.41, kom båten i havn samme dag kl. 15.00. Rapporten lister opp følgende 17, som vi tar med de viktigste opplysningene om (hele rapporten er gjengitt i Dyngvolds bok.):

1. NHH-student Otto Grieg Tidemand, f. Oslo 1921, bor i Bergen. Ønsker å

I styrehuset frå venstre: Knut Heimark, Storholmen, Austevoll. Bur no i Bergen. Otto Grieg Tidemand, Bergen. Bur no i Oslo. På dekk frå venstre: Brynjulf Liland, Voss. Omkom seinare borte i England under fallskjermuthopp. Ukjend (han med topplue). Konrad Drønen. Austevoll. Bur no i Bergen. Lars Drønen (i lusekofte). Austevoll. Død. Alfred Vevatne. Eio, Austevoll. Bur no i Bergen. Ukjend (i regnfrakk). Tormod Søreide. Blåsternes, Austevoll. Utflytt til Fitjar. Død. John Søreide. Eio, Austevoll. Vart gift og busett i Skotland. Arthur Storebø (Notanes). Storebø, Austevoll. (med skuggelue). Harald H. Møgster. Kolbeinsvik, Austevoll. (med hatt). Frank Mohn. Fana. (i kjeledress). Harald Husefest. Florø, men på fiske i Austevoll. Bur no i Norheimsund. Ukjend. Arne R. Storebø. Storebø, Austevoll. Bur no i Bergen.

begynne i Flygervåpnet. 2. Reklametegner Severin Müller, f. Bergen 1920 og bor der. Ønsker å begynne i Marinen. 3. Kontorist Ole Friele Backer, f. Kabelvåg 1907 og bor i Bergen. Ønsker å begynne i Hæren. 4. Maler Brynjulf Liland, f. Voss 1914 og bor der. Ønsker å begynne i Hæren. 5. Fisker John Larsen Lesund, f. Tusna 1921 og bor i Austevoll. Ønsker å begynne i Marinen. 6. Fisker Harald Husefest, f. Bremanger 1921 og bor der. Ønsker å begynne i Handelsflåten. 7. Stud. jur. Klaus Døscher, f. Bergen 1919 og bor der. Ønsker å begynne i Flygervåpnet. 8. Fisker Arne Storebø, f. Storebø 1923 og bor der. Ønsker å begynne i Hæren. 9. Murer Tormod Søreide, f. Austevoll 1911 og bor på Nesttun. Ønsker å begynne i Hæren. 10. Sjømann Alfred Tollefsen Vevatne, f. Tysnes 1913 og bor i Austevoll. Ønsker å begynne i Marinen. 11. Sjømann Harald Halvorsen Møgster, f. Austevoll 1916 og bor der. Ønsker å begynne i Handelsflåten. 12. Fisker John Søreide, f. Austevoll 1921 og bor der. Ønsker å begynne i Hæren. 13. Fisker Knut Heimark, f.

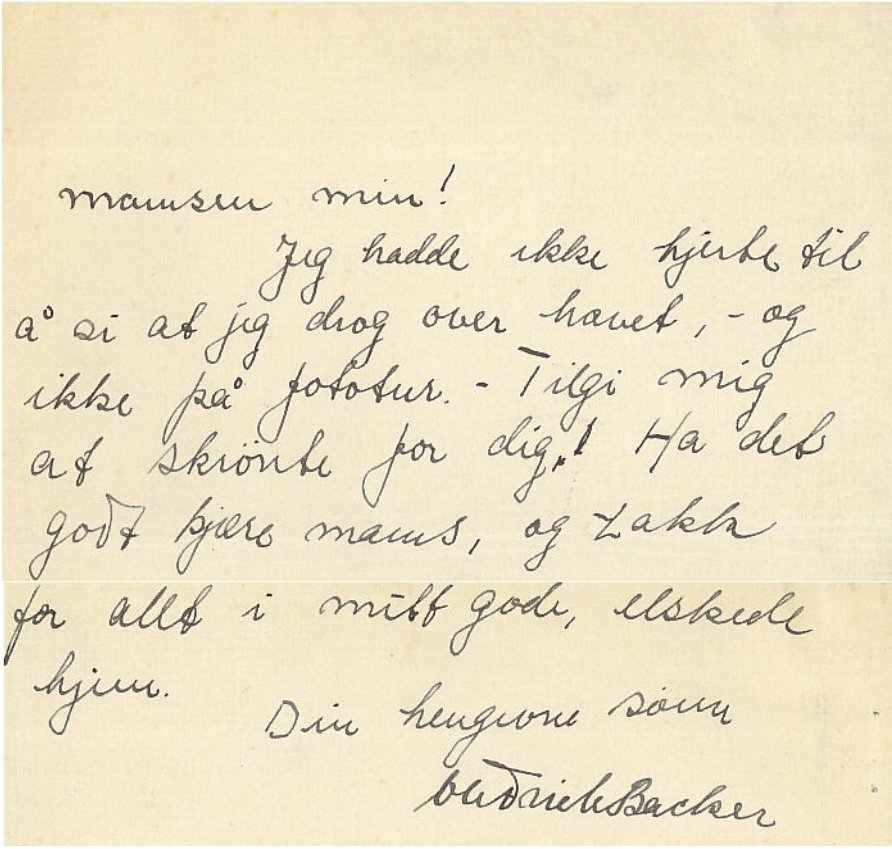

mamsen min!
Jeg hadde ikke hjerte til
å si at jeg drog over havet, - og
ikke på fototur. - Tilgi mig
at skrönte for dig! Ha det
godt kjære mams, og takk
for allt i mitt gode, elskede
hjem.
Din hengivne sönn
Ole Friele Backer

Det udaterte kortet fra Ole Friele Backer til moren, beslaglagt av Statspolitiet. Aerkivert i mappe 660/1941 Statspolitiet i Bergen.

Austevoll 1916 og bor der. Ønsker å begynne i Handelsflåten. 14. Disponent Frank Mohn, f. Fana 1916 og bor der. Ønsker å begynne i Hæren. 15. Kystskipper Lars Hansen Drønen, f. Austevoll 1916 og bor der. Ønsker å begynne i Marinen. 16. Fisker Konrad Drønen, f. Austevoll 1922 og bor der. Ønsker å begynne i Marinen. 17. Snekker Arthur Storebø, f. Austevoll 1919 og bor der. Ønsker å begynne i Hæren.

De kom seg altså vel over, og godt var nok det. For tre dager seinere, 26. september 1941, utstedte Reichskommissar Josef Terboven en forordning om forbud mot å forlate norsk område uten tillatelse samt mot virksomhet for en fiendestat. Det første kunne i beste fall ende med tukthus, alt annet med dødsstraff. Og i alle tilfeller ville det

medføre inndragning av formuen eller deler av denne.

En uke etter dette, 2. oktober 1941, startet Gestapo aksjonen mot Stein-organisasjonen, den første store opprullingen av en motstandsbevegelse i Bergen og på Vestlandet. Noen har stilt spørsmålet om Ole var involvert i Stein -organisasjonens virksomhet, men ingen ting i kildene tyder på det. Han synes heller ikke å være ettersøkt på det tidspunkt.

I England ble Ole etter hvert engasjert ved billedavdelingen i den norske regjerings informasjonskontor. Sjefen her var som nevnt Per Bratland, spesielt kjent for sitt bilde av Kongen og Kronprinsen ved bjørken i Molde, men lokalt også som redaktør av Bergens Arbeiderblad 1958–1962 – i tillegg til mye mer, blant annet som skaperen av billedbladet Aktuell.

TYSKERNE FIKK IKKE TAK I HAM

Hjemme hos moren som var fullstendig klar over Oles reiseplaner, fantes det i desember 1941 et tykt brevkort av tilnærmet Alvøen-kvalitet. Der sto det, dels på den ene siden, dels på den andre:

Mamsen min!

Jeg hadde ikke hjerte til å si at jeg drog over havet, - og ikke på fototur. Tilgi mig at skrønte for dig! Ha det godt kjære mams, og takk for allt i mitt gode, elskede hjem.

Din hengivne sønn

Ole Friele Backer (sign.)

Hvordan hun fikk dette, ble seinere et sentralt spørsmål i Statspolitiets nitide etterforskning av hans forsvinning.

Lørdag 6. desember 1941 sendte Gestapo-offiseren Gerhard Berns (som ble skutt i Telavåg 26. april 1942) en melding til det nazistiske Statspolitiet i Bergen om at de var kommet under vær med at Ole Friele Backer hadde dratt til England for ca. tre måneder siden. Gestapo hadde selv vært i hans bolig og sikret seg tallrike bilder av tyske soldater osv. Nå overlot de saken til Statspolitiet for videre etterforskning og ytterligere beslagleggelser, men de betinget seg en kort rapport om dette arbeidet. Brevet ble loggført 10. desember og førte etter hvert til både avhør, ransakelser og beslagleggelser i heimen – i en i dag nærmest farseliknende prosess. Imens var Ole i full sving som propagandafotograf for den norske regjering blant kongelige, statsråder, diplomater – og ved britiske treningsleirer for norske soldater. Kontrasten kunne ikke vært større.

DEN «BLÅØYDE» STATSPOLITIBETJENTEN

12. desember 1941 gjennomførte Statspolitiet ved statspolitibetjent Olaf Magnus Starheim, ransaking- og beslagleggelsesforretning hos enkefru Backer – etter anmodning fra Det tyske Sikkerhetspolitiet. Moren, 77 år gamle Ulrikke Backer, ble avhørt på bopelen i Årstadveien 9. Hun forklarte at hennes sønn i september måned forlot hjemmet under påskudd av å reise til Oslo. Siden har vitnet ikke sett ham, men har hatt et brev fra ham hvori han meddeler at han har reist «over havet». Hans mor går derfor ut fra at han har forlatt landet og befinner seg i England eller

Vitnets sønn hadde intet fast abbeide og ble nærmest forsørget av sin mor. Han drev med amatørfotografering,men dette erverv innbrakte dog ikke så meget at han kunne leve av det.

Hans formue består av en livrente forsikring på kr.1200,- årlig,kontanter 186,o9 kr. samt en del fotografiske artikler og apparater.Vitnet har dog lånt ham som endossent med Bergens Kreditt bank kr. 1700,- og ovennevnte formue står som depositum i Bergens Kredittbank for lånet. Hans øvrige løsøregjenstander kan vel anslåes til ca. 1500,- kr. (Kfr. registreringsfortegnelsen.)

Oppl.og vedt.

Saksarbeiderens bemerkning:

Vitnet,forsvunnes mor,var omtrent blind,hadde flere nervøse sammenbrudd under forhøret,som gjentagne ganger av den grund måtte avbrytes og virket i det hele tatt svert nedfor.

Det er ingen grund til å frykte for at hun har hatt kjennskap til at hennes sønn omgikkes med planer om å forlate landet.

Saka har også vært etterforsket ved Bergens Politikammer. Dokumentene i den anledning har vært forgjeves rekvirert.

Ole Friele B a c k e r,f. 13/11-1907 i Kabelvåg,finnes ikke omhandlet i Pt.

O. Skarheim.

U.S.A.

Flyktede har ikke antydet at han aktet å forlate landet. Ha mottok ikke besøk av fremmede personer i tiden før han reiste. Hans politiske innstilling kan ikke vitnet uttale seg om. Hun mener dog at hennes sønn sto på vennskapelig fot med de tyske myndigheter. (Kfr. hans tillatelse til å fotografere innenfor tyske områder).

Vitnets sønn hadde intet fast arbeide og ble nærmest forsørget av sin mor. Han drev med amatørfotografering, men dette erverv innbrakte dog ikke så meget at han kunne leve av det.

Hans formue består av livrente forsikring på kr. 1200,- årlig, kontanter 186,09 kr. samt en del fotografiske

Bergen den 18/12- 1941

8.

Rapport

til

Statspolitisjefen

avgitt av politi -betjent O.Starheim.

Ad Ole Friele B a c k e r ,ulovlig utreise fra landet.

12/12-41 avh. på bopel,Årstadveien 9,som vitne, Ulricke B a c k e r,f. Friele,77 år gml.,avdøde fylkeslæge Paul B a c k e r s enke,forsvunnes mor,foreholdt saka og vitneansvaret,gjort kjent med str.pr.l,s §§ 176 og 177, villig til å forklare seg,forklarer at hennes sønn,Ole Friele B a c k e r, f. 13/11-1907 i Kabelvåg, hjemmehørende i Bergen,bopel,Årstadveien 9,i september måned 1941 forlot hjemmet under påskudd av å reise til Oslo.Siden har vitnet ikke sett ham,men hatt et brev fra ham hvori han meddeler at han har reist "over havet".Hans mor går derfor ut fra at han har forlatt landet og befinner seg i England eller U.S.A.

Flyktede har ikke antydet at han aktet å forlate landet. Han mottok ikke besøk av fremmede personer i tiden før han reiste. Hans politiske innstilling kan vitnet ikke uttale seg om.Hun mener dog at hennes sønn sto på en vennskapelig fot med de tyske

Rapporten 18. desember 1941 fra politibetjent Starheim ved Statspolitiet i Bergen til Statspolitisjefen i sak 660/1941 ved Statspolitiet i Bergen. SAB.

artikler og apparater. Vitnet har dog lånt ham som endossent med Bergens Kredittbank kr. 1700,- og ovennevnte formue står som depositum i Bergens Kredittbank for lånet. Hans øvrige løsøregjenstander kan vel anslås til ca. 1500,- kr. (Kfr. registreringsfortegnelsen.)

Oppl. og vedt.

En nesten likelydende sak ble 17. desember sendt fra Starheim til Det tyske Sikkerhetspoliti i Bergen, dog uten det etterfølgende. For etter at han hadde skrevet at avhøret av fru Backer var opplest og vedtatt, tilføyde «saksarbeideren» en bemerkning:

Vitnet, forsvunnes mor, var omtrent blind, hadde flere nervøse sammenbrudd under forhøret, som gjentagne ganger av den grund måtte avbrytes og virket i det hele tatt svert nedfor.

Det er ingen grund til å frykte for at hun har hatt kjennskap til at hennes sønn omgikkes med planer om å forlate landet.

Saka har også vært etterforsket ved Bergens Politikammer. Dokumentene i den anledning har vært forgjeves rekvirert.

Ole Friele Backer, f. 13/11-1907 i Kabelvåg, finnes ikke omhandlet i Pt.

O. Starheim.

Den aldrende «småtøs» fra Dreggen hadde tydeligvis vært ute en vinternatt før. På glimrende vis klarte hun her å få herrefolkets løpergutt til å tro på hennes uskyldige historie. Hun framsto så nedbrutt at det ikke en gang falt statspolitibetjenten inn å spørre det enkle spørsmål om hvorfor hun hadde latt det gå tre måneder uten å etterlyse «gromgutten».

BESLAGET

I en rapport datert 18.12. 1941 forteller Starheim om beslagene som ble gjort i Årstadveien 9 12.12. Ransakings- og beslagleggelsesforretningen ble utført etter ordre av politifullmektig Granås i forbindelse med anmodning fra Det tyske Sikkerhetspoliti.

Fru Backer hadde gitt sitt samtykke til forretningen og var selv til stede under denne. Der ble foretatt grundig undersøkelse liksom man var oppmerksom på annet ulovlig materiell, såsom radioapparater, våpen, ammunisjon, hetsskrift etc. Ransakingen ble foretatt med den skånsomhet som øyemedet tillot. Intet ble brutt i stykker og bart lyst ble ikke benyttet.

Beslagleggelsen besto for det meste av mørkeromsutstyr til framstilling av bilder inkl. forskjellige fotografiske artikler, såsom papir, syreflasker etc.

Alt er merket og oppbevares på betryggende måte.

I tillegg til rapporten måtte Starheim også fylle ut en Fortegnelse over beslaglagt formue. Her ble alt som Ole eide listet opp, og både det beslaglagte og det som ikke ble beslaglagt verdisatt. Summa summarum: Ole hadde eiendeler for i alt kr. 2916,09.

Men så kommer det: Flyktedes gangklær ble ikke beslaglagt heller ikke forskjellige småting. Hans mor har dog blitt pålagt å ta vare på det intil nærmere beskjed innhentes.

Og den beskjeden kom allerede i brev fra Statspolitiet i Oslo, datert 3. januar 1942:

Angående det foretatte beslag i ovennevnte sak vil en bemerke at de ikke

beslaglagte ting blir alle å beslaglegge. Tingene tilhører den savnede, og alle dennes eiendele beslaglegges. (Jfr. r.skr. av 15/11-41). Dermed måtte statspolitibetjent Starheim på nytt ut i vinterkulden og beslaglegge resten 22. januar 1942, et beslag som besto av:

1 vinterfrakk

2 dresser

1 seilerjakke

4 stk. underbenklær

1 singlert

6 par strømper

Samtlige gjenstander er forsvarlig merket og innpakket og beror ved Statspolitiet i Bergen.

«ADVOKATMAT»

Men før Starheim skrev sine rapporter, tok han også skriftlig kontakt med Bergens Kreditbank 15.12.41 – og hadde også muntlig konferanse med banken i den forbindelse. Nå hadde det seg slik at «Mamsen» var tante til høyesterettsadvokat Anton Friele, som også ble koplet inn og fikk overlatt den økonomiske siden av saken – og gleden av å plage Statspolitiet med ujevne mellomrom krigen ut.

16. desember 1941 svarte banken i et brev til Statspolitiet blant annet:

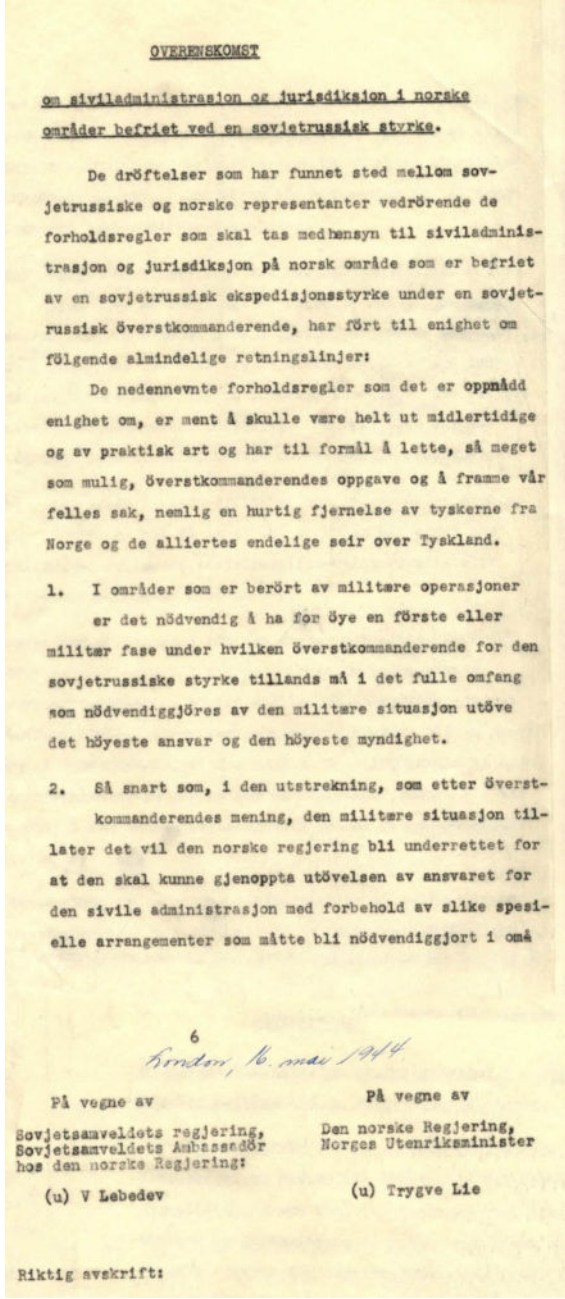

OVERENSKOMST

om siviladministrasjon og jurisdiksjon i norske områder befriet ved en sovjetrussisk styrke.

De dröftelser som har funnet sted mellom sovjetrussiske og norske representanter vedrörende de forholdsregler som skal tas med hensyn til siviladministrasjon og jurisdiksjon på norsk område som er befriet av en sovjetrussisk ekspedisjonsstyrke under en sovjetrussisk överstkommanderende, har fört til enighet om följende almindelige retningslinjer:

De nedennevnte forholdsregler som det er oppnådd enighet om, er ment å skulle være helt ut midlertidige og av praktisk art og har til formål å lette, så meget som mulig, överstkommanderendes oppgave og å framme vår felles sak, nemlig en hurtig fjernelse av tyskerne fra Norge og de alliertes endelige seir over Tyskland.

1. I områder som er berört av militære operasjoner er det nödvendig å ha for öye en förste eller militær fase under hvilken överstkommanderende for den sovjetrussiske styrke tillands må i det fulle omfang som nödvendiggjöres av den militære situasjon utöve det höyeste ansvar og den höyeste myndighet.

2. Så snart som, i den utstrekning, som etter överstkommanderendes mening, den militære situasjon tillater det vil den norske regjering bli underrettet for at den skal kunne gjenoppta utövelsen av ansvaret for den sivile administrasjon med forbehold av slike spesielle arrangementer som måtte bli nödvendiggjort i omå

6

London, 16. mai 1944

På vegne av	På vegne av
Sovjetsamveldets regjering, Sovjetsamveldets Ambassadör hos den norske Regjering:	Den norske Regjering, Norges Utenriksminister
(u) V Lebedev	(u) Trygve Lie

Riktig avskrift:

... at herr Ole Friele Backer skylder til oss Kr. 1.700.- hvorfor han har utstedt en vekselobligasjon pr. 19/12 d.å., som er endossert av fru fylkeslege Backer.

På innskuddskonto hos oss nr. 80453 lydende på Ole Friele Backer innestår Kr. 186,09. Dette innskudd vil av oss bli bragt i motregning på hans ovennevnte gjeld Kr. 1.700.-.

I fru Backers forvaltningsdepot hos oss beror der en livrentepolise stor Kr. 1.200.- årlig, lydende på Ole Friele Backer. Efter hvad der er meddelt oss, er polisen deponert hos fru Backer til sikkerhet for hennes endossementsansvar.

Med megen aktelse

Bergens Kreditbank A/S

Signaturer.

Allerede i slutten av desember kom det til heimen et «Memorandum» fra Bergens Kreditbank A/S hvor Ole blir bedt om å ordne sin vekselobligasjon stor kr. 1.700 – forfallen 19/12 innen 12/1 1942.

Dette ble igjen «advokatmat», med følgende brev fra Anton Friele til Statspolitiet 7. januar 1942:

Idet jeg viser til min skrivelse av 18. f.m. tillater jeg mig hoslagt å oversende en purreskrivelse fra Bergens Kreditbank. Jeg tør be Dem foranledige at inndragningsspørsmålet blir avgjort så snart som mulig, da vekselobligasjonen som De vil se er misligholdt.

TROLIG EN VEV AV LØGN

Statspolitiet i Oslo hadde også bitt seg merke i at fru Backer hadde mottatt et brev fra sin sønn, hvor han skrev at han var dratt «over havet», og ba bergensavdelingen forsøke bragt på det rene på hvilken måte hun mottok brevet og hvorfra det var avsendt.

Fru Backer overlot også denne saken galant til sin nevø. Han skrev 6. mars 1942 til statspolitibetjent Starheim:

I det jeg viser til dagens telefonkonferanse tillater jeg mig hoslagt å oversende det omtalte brev. For ordens skyld bemerkes at jeg har opbevart brevet for ordens skyld men ikke tatt vare på konvolutten. Jeg erindrer dog at denne var poststemplet Bergen og forsynt med almindelig frimerke som innenbys post. Om der var noget stempel fra underpostkontor e.l. kan jeg nu ikke erindre.

Ærbødigst

Anton Friele

1. bilag.

Hans handling og hukommelse var nok betinget av omstendighetene. For dette brevet hadde trolig aldri vært i en konvolutt som kom gjennom det ordinære Postverket. Enten la Ole det igjen som et alibi for at «Mamsen» ikke visste noe om hans planer, eller så ble det sendt fra England gjennom «illegale» kanaler som en beskjed om at han var kommet vel fram. I fall det siste, var det avgjørende for hans fetter Anton ikke å røpe kanalen. For slike fantes på så mange måter. Underlig er det også at brevet er undertegnet med Oles fulle signatur, og ikke bare Ole, som ville vært mer naturlig ut fra brevets innhold.

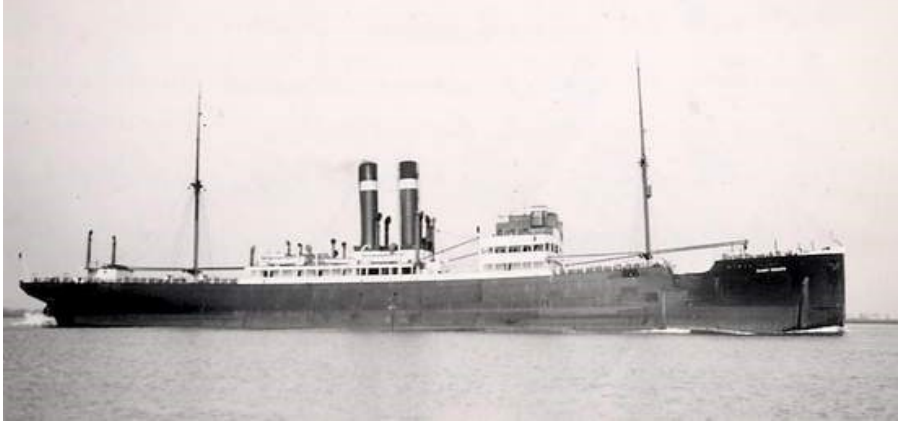

D/S «Brant County» *tilhørte Det Bergenske Dampskibsselskab og ble ført av kaptein Norvald Brevik. Det var på 7.875 dwt., 5.001 brt. og bygget i 1915. Det gikk i konvoien HX 228 og ble senket 11.3.43 av U-86, sjef: Walter Schug i posisjon 52°05'N-27°35'V med et tap av 36, mens 22 ble reddet. Tap av norske mannskaper: Norvald Brevik, Harald Thuestad, Arne Bakke, Osvald Skårhaug, Harald Skålnes, Odd Jacobsen, Einar Terkelsen, Thorbjørn Leinhardt, Peder Pedersen, August Mjeldheim, Ragnvald Martin G. Kristiansen, Ingvald Eggum, Ferdinand Olsen, Olav Olsen Hjelland, Reinhardt Jensen og Oskar Knobelauch. (Kilde: Hemmelig krig)*

Nok en gang tok statspolitibetjent Starheim forklaringen for «god fisk», i hvert fall skriftlig neste dag, 7. mars, i en rapport til Statspolitisjefen:

Angående det brev flyktede sendte sin mor meddeles at brevet ble postlagt i Bergen like etter han forlot hjemmet.

Forøvrig bemerkes at bekreftet gjenpart av brevet var vedlagt saka.

Selve brevet vedlegges saka.

O. Starheim.

I KONVOI TUR/RETUR USA

De første årene i Storbritannia drev Ole som nevnt, ren propagandafotografering for den norske regjering. Han var til stede med sitt kamera både ved offisielle sammenkomster og militære øvelser. I tillegg laget han billedreportasjer fra de forskjellige norske forsvarsenhetene.

12. januar 1943 var turen kommet til handelsflåten og konvoitrafikken over Atlanteren. Skipet han reiste med var 8.000-tonneren M/S «Montevideo» av Oslo. Dette fulgte konvoien ON 161 fra Liverpool til New York, hvor de ankom 31. januar etter å ha vært gjennom noen stormfulle dager med tåke og snøvær.

Etter en hel måneds opphold i New York, returnerte M/S «Montevideo» i konvoien HX 228. Konvoien gikk fra New York 28. februar og fikk etter hvert følge av båter fra Halifax i Canada, blant annet BDS-skipet D/S «Brant County». Dette skulle bli en langt mer

heftig reise, siden de fikk stifte bekjentskap med mange tyske ubåter. Sett i ettertid er kanskje torpederingen av D/S «Brant County» 11. mars 1943 det mest dramatiske Ole Friele Backer opplevde under krigen, fotograferte og siden skildret i boken «Krigsfotografen»:

Skipet bak oss var en Bergens-båt. Den førte også 400 tonn T.N.T., dessuten karbid. Plutselig kom det en kraftig eksplosjon. Den hadde fått en torpedo fra innsiden av konvoien. Karbiden begynte straks å brenne, og det utviklet seg fort til en svær brann med eksplosjoner innimellom. Lyset fra brannen ble mer og mer intens, og det ble lyst som klare dagen. Flammene steg høyere og høyere opp mot himmelen, og det virket som om de kom jagende etter oss. Hele havet sto formelig i brann.

I øynene til utkikken som sto ved siden av meg, kunne jeg se gjenspeiling av skjæret fra flammene og av angst. Selv følte jeg det samme, [...]

Fra tid til annen tok jeg et bilde etter som ildhavet vokste i styrke. Jeg kaldsvettet i den klamme gummidrakten og følte meg veik i knærne. Halsen ble kvelende tørr, og det kom et sug i magen. For å kjekke meg opp, kjente jeg etter at reserveapparatet og filmene lå trygt i de vanntette gummiposene jeg hadde surret om livet. Jeg prøvde å tenke at skulle vi bli truffet, så skulle jeg nok greie å komme meg opp på en flåte, og da skulle jeg ta de bildene jeg

«Med S/S "Vestmanrød" til Normandie. Ole Friele Backer, som fulgte skipet i egenskap av Allied War Correspondent, fotografert om bord i en duck på stranden i Normandie.» (Original bildetekst, datert 04.07.1944) Riksarkivet NTBs krigsarkiv .

alltid hadde drømt om. Da plutselig når brannen sprengstoffet om bord i Bergens-båten, og det kommer en eksplosjon så kolossal at vi tror vi selv er truffet. Rundt oss regner det med glødende jernbiter, brennende trestykker, rester av ting og ventelig også av mennesker. Flammene står over 3000 fot i været, og det er som himmel og hav er blitt forenet i et eneste brølende helvete! Nærmere og nærmere kommer de svære ildtungene som om de vil sluke oss, og vi står lamslåtte. Tankene går til våre landsmenn om bord på det brennende skipet.

Tolv minutter etter er det over, da er ilden dødd bort, konvoien er atter oppslukt av natten. Senere fikk vi vite at tyve mann hadde fått berget seg i en livbåt. De hadde ligget og rodd mellom brennende karbiddunker inntil de ble tatt opp av en destroyer. Skipet hadde heldigvis fortsatt med full fart inntil eksplosjonen kom, og det var blitt deres redning. Tyve andre hadde strevd med å gjøre en av flåtene løs, men den hadde satt seg fast. En soldat som sto på broen da skipet ble truffet, hadde hoppet ut med én gang og var blitt tatt opp av livbåten. Mens angrepet sto på, sto kapteinen vår urørlig på sin post og stirret framover hele tiden. Han hadde ansvaret for **sin** skute. Bare et øyeblikk snudde han seg; det var da eksplosjonen kom. Han sa ingenting, bare nevnte navnet på båten.

TANNLEGEN KLAGET

Før året 1943 ebbet ut, grep «fetter Anton» nok en gang til pennen og skrev følgende til Statspolitiet:

Idet jeg henviser til tidligere korrespondanse senest min skrivelse av 6/3 f.å., tillater jeg meg å forespørre hvordan det ligger an med denne sak. Kreditorene purrer på, og jeg har senest idag fått en skrivelse fra tannlæge Odd B. Fretheim som har tilgode kr. 589,-.

Ærbødigst

Anton Friele, sign.

Brevet får følgende påtegning før det sendes herr Lederen av Statspolitiet, Avd. I, Oslo, idet jeg viser til tidligere ekspedisjoner, sist 13/3-42. Adv. Anton Friele er herfra underrettet om at dok. er sendt Oslo.

Bergen, den 9. des. 1943

Sv. Johansen

Politiinspektør

FØRSTE NORSKE FOTOGRAF I NORMANDIE

Ole skrev selv i Krigsfotografen at han søkte om å få være med som krigsfotograf under invasjonen i Normandie sommeren 1944 gjennom Ministry of War Transport. Det var 18 krigskorrespondenter som ble tatt ut til å arbeide i handelsmarinen under kommando av den allierte overkommando, SHAEF. Ole var den ene av to fotografer som fikk være med blant de 18, den andre var engelsk.

Første tur over Kanalen gikk med 1600 -tonneren D/S «Vestmandrød» av Skudeneshavn til Juno Beach, hvor den ankom dagen etter D-dagen, 7. juni 1944. Ordren var at han skulle holde seg om bord i skipet hele tiden. Men siden skipperen ikke hadde hatt tid til å lese sin ordre om dette, fikk Ole slippe

i land med et landgangsfartøy som fraktet den første del av lasten inn til stranden. På denne turen ble han i Normandie noen dager, før han fulgte «Vestmandrød» tilbake. Siden var han flere turer over Kanalen med andre båter gjennom hele sommeren, og hadde nå fritt spillerom. Hans mange bilder ble en viktig dokumentasjon om invasjonen, og spredd til aviser verden over.

Dette bildet er tatt om bord på et russisk skip på tur inn Petsamo-fjorden i november i år, da Den norske militærmisjonen under ledelse av oberst A. D. Dahl og de første norske troppestyrker kom til Nord-Norge fra Storbritannia for å delta sammen med Den russiske Ishavsarme i kampen mot tyskerne i Finnmark. På bildet ser en en norsk soldat studere kyststripen av heimlandet. (Original bildetekst, datert 29.12.1944). Foto med L-nummer 11882.

HJEM TIL NORGE

Så tidlig som 16. mai 1944 inngikk Norge og Sovjetunionen en avtale om gjenerobringen av Norge fra nord. På dette tidspunkt var planene om en invasjon på Kontinentet inne i en sluttfase, men sovjetrusserne hadde også sine planer klare; de ville bli kvitt tyskerne fra sitt område i nord – og jage dem så langt tilbake i Finnmark at de ikke fikk lyst til å komme tilbake.

Avtalen mellom Norge og Sovjetunionen skulle være midlertidig, men er svært detaljert om kommandoforhold og hvem som skulle gjøre hva den dagen sovjetrusserne frigjorde noe som helst av norsk territorium. Det ble også klargjort at nordmenn som befant seg i de besatte områder eller som representerte norske myndigheter, skulle behandles etter norsk lov. Dette gjaldt dog ikke nordmenn i sovjetrussisk tjeneste. Det er likevel imponerende hvor selvsikre og forutseende både de norske og sovjetrussiske forhandlerne var allerede i april/mai 1944 for å lykkes med å drive tyskerne tilbake i nord – mer enn et halvt år før det skjedde.

For først i begynnelsen av september 1944 ble det undertegnet en våpenhvileavtale mellom Finland og Sovjetuni-

HMS Berwick på vei til Nord-Norge med soldater fra 2. bergkompani, som sammen med Den russiske Ishavsarmé i kampen mot tyskerne i Finnmark. Riksarkivet, referanse RA/PA -1209/U/Uj/L0214

onen i den såkalte «Fortsettelseskrigen». Det var denne som førte til at Tyskland måtte trekke strykene sine ut fra Finland, og også fra Murmanskfronten. Det endte med at Tyskland valgte å trekke seg helt tilbake til en ny front i Lyngen i Troms. Under denne tilbaketrekningen iverksatte de den brente jords taktikk både i Sovjet, Finland og Finnmark for å hindre at de sovjetiske styrkene fikk tilgang på forsyninger.

7. oktober 1944 gikk Den røde armé til en massiv motoffensiv langs hele fronten. 18. oktober marsjerte de inn i Norge, 25. oktober kom de til Bjørnevatn sør for Kirkenes og 8. november hadde de rykket fram til Tana elv. Etter dette besluttet tyskerne å evakuere og svi av resten av Finnmark, med de katastrofale følger det fikk både for området og folkene som bodde der. Det meste av befolkningen ble tvangsevakuert, store som små. Men enkelte steder klarte mange å skjule seg og unngå evakuering, blant annet i Bjørnevatn ved Kirkenes og på Sørøya ved Hammerfest.

Det var i henhold til avtalen med Sovjetunionen at den norske regjering sendte en militærmisjon til det sovjetis-

ke hovedkvarteret i Finnmark. Sammen med militærmisjonen sendte de også 2. Bergkompani, som skulle rydde opp og fortsette der den sovjetiske armeen hadde stanset.

Militærmisjonen under ledelse av oberst Arne D. Dahl, og 208 soldater fra 2. Bergkompani ved den norske brigaden i Skottland under ledelse av major Sturla Rongstad, ble sendt med den britiske krysseren HMS «Berwick» natten til 30. oktober, og ankom Murmansk 6. november. Med i militærmisjonen var det ulike typer personell, blant dem løytnantene Per E. Danielsen, Ole Friele Backer og Per Waage, samt journalistene Jørgen Juve og Olav Rytter. For Oles vedkommende var det særlig for å billedlegge situasjonen, men det skulle vise seg at det ble bruk for ham til andre oppgaver også. I tillegg ble kaptein Bjørn Rørholt og sersjantene Thor Heyerdahl og Rolf Stabell ettersendt for å bygge opp radiosambandet for oberst Dahl. Når det på Wikipedia framstilles som om «løytnant» Thor Heyerdahl var leder for dette arbeidet, er det ikke sant. Det var ille nok at han som nestkommanderende under Rørholt ble forfremmet fra sersjant til fenrik under overfarten til Finnmark, og etter hvert måtte returnere til London for å få orden på papirene fordi russerne ikke godtok en ekstra offiser hos Dahl. Verre er det at noen har forsøkt å gi ham æren for hele oppdraget. Heldigvis finnes det et bilde som bevis for tildragelsen i Rørholts bok Amatørspionen «Lerken», s. 194!

TIL SØRØYA OG MER DRAMATIKK

Mange har skrevet om huleboerne på Sørøya. Den første beretningen kom allerede i 1946 i boka Øya i ingenmannsland, skrevet av løytnantene Backer, Danielsen og Waage. Det følgende er derimot fritt hentet fra Forsvarsdepartementets historieprosjekts rapport om hendelsene på Sørøya, hvor de har brukt det meste av tilgjengelige kilder:

Sørøya utenfor Hammerfest er Norges fjerde største øy. Den har et areal på over 800 kvkm, og terrenget er godt egnet til å skjule seg. Fram til midten av november 1944 fikk de som hadde søkt tilflukt der, være i fred for tyske aksjoner. Men etter hvert begynte tyske soldater å brenne bebyggelsen, slakte husdyra og tvangsevakuere befolkningen. Mer enn 1000 menn, kvinner og barn levde i skjul på øya vinteren 1944/45. Disse flyktningene gjemte seg under vanskelige forhold i huler og jordhytter, mens de tyske operasjonene pågikk.

I begynnelsen av januar 1945 ble det etablert kontakt mellom flyktningene på Sørøya og oberstløytnant og overlege Gunnar Johnson. Flyktningene kunne fortelle Johnson om tyske ødeleggelser og tvangsevakuering, men også om de mange som fremdeles gjemte seg på øya under vanskelige forhold.

Oberstløytnant Johnson fikk i oppdrag å organisere en unnsetningsekspedisjon. Løytnant Per Edvard Danielsen fra Marineavsnittskommando Kirkenes ble ekspedisjonens leder. Han skulle bistå sivilbefolkningen, evakuere ikke stridsdyktige og ekspedere tilgjengelige skøyter østover. En styrke ble orga-

Sørøya vinteren 1945. Fotografiet er trolig tatt av Ole Friele Backer. Riksarkivet, NRBS krigsarkiv, arkivreferanse RA/PA-1209/U//Uk/L0224

nisert, og i tre skøyter ankom ekspedisjonen Sørøya 26. januar. Med seg hadde Danielsen blant andre løytnantene Ole Friele Backer og Per Waage.

Innrullering av frivillige ble straks iverksatt. Videre ble det igangsatt reparasjoner av skøyter og utdeling av forsyninger til befolkningen. Planen var at skøytene skulle brukes til å evakuere folk fra Sørøya østover til Kirkenes. Johnson fikk vite at «den tyske marine så å si daglig gjorde landgang på øya, hvor de brente og herjet». Planen ble gjennomført, og et par hundre flyktninger ble sendt i sikkerhet med fiskeskøyter.

5. februar ble kaptein i Kystartilleriet Johan Godø beordret som ny sjef for Sørøya-ekspedisjonen. Da han ankom Sørøya 9. februar, var det fortsatt om lag 800 sivile nordmenn som behøvde forsyninger eller evakuering. Mer enn 500 sivile nordmenn ble hentet 15. februar og brakt til Storbritannia av Royal Navy. Kaptein Johan Godø og en gruppe soldater fra Militærmisjonen ble værende sammen med en styrke som etter hvert besto av 81 frivillige menn og kvinner.

Flere trefninger fant sted mellom den norske styrken og tyske patruljer. En av disse inntraff 5. mars. Da kom tre tyske forpostbåter kom inn Dønnesfjorden og åpnet ild mot bebyggelsen. To av båtene fortsatte innover mot Børfjord, mens den tredje endret kurs mot Nordfjord hvor sju mann under løytnant Backer var gått i stilling. Her ble nærmere 50 tyske soldater satt i land. Troppen til Backer hadde oppholdt seg

Sørøya-raidet. Etter meldinger om stor nød blant de gjenværende på Sørøya, ble en ekspedisjon sendt for å sikre eller evakuere befolkningen. Riksarkivet, NTBs krigsarkiv, arkivreferanse RA/PA-1209/U/Uk/L0224

i et hus som nå ble beskutt av fienden.

Senere møtte Backers tropp noen av de tyske soldatene oppe i fjellet. Det kom til en trefning hvor tre tyskere falt, mens nordmennene ikke hadde tap. Etter dette stoppet tyskerne opp og trakk seg tilbake til forpostbåten, som gikk til Børfjord og sluttet seg til de to andre båtene. Alle tre åpnet ild mot bebyggelsen, men det var ingen landsetting. De samlede norske tap på Sørøya var seks falne og fem sårede. Tyskernes tap ble anslått til vel 30. Totalt ble 14 nordmenn tatt til fange. De norske krigsfangene ble først transportert til Tromsø, deretter til Setermoen. Her lyktes det løytnant Per Waage og fenrik Sverre Lorentzen å rømme 26. april.

STATSPOLITIET VAR FORTSATT «PÅ»

Lille julaften 1944 gikk det siste brevet i «forsvinningssaken» til Ole Friele Backer fra Statspolitiet i Bergen til lederen av Sikkerhetspolitiet i Politidepartementet i Oslo:

Jeg tillater meg å be om å få utlånt dokumentene i ovennevnte sak. De ble sendt herfra den 19.12.41 adressert til Statspolitisjefen, Oslo.

Sv. Johansen

Politiinspektør.

Bakgrunnen for brevet er ikke kjent, men svaret kom som et følgeskriv til

alle dokumentene midt i januar 1945:

Ole Friele Backer – savnet

Sendes med vedlegg herr Lederen av Statspolitiet, Bergen, under visning til vedlagte skriv fra Dem av 23/12 f.å.

Saken bes arkivert ved Deres avdeling.

POLITIDEPARTEMENTET

Lederen av Sikkerhetspolitiet

Forvaltningsavdelingen

Inndragningskontoret

Oslo, den 10. januar 1945

Kaare Solberg, sign.

Ola Egge, sign.

Slik endte de hjemlige viderverdighetene etter Oles flukt fra Bergen og Norge 21. september 1941. Om han etter krigen fikk tilbake sine eiendeler, inkl. underbenklær og strømper, fra Statspolitiets lager i Chr. Michelsens gate 4, sier historien ingen ting om. Men papirene i saken havnet til slutt på Statsarkivet i Bergen, hvor de fortsatt ligger trygt forvart som S.P.B.-sak 660/41.

ENDELIG HJEM

Da krigen var slutt, kom Ole tilbake til Bergen og «Mamsen». Erindringene fra tiden som krigsfotograf – og kampsoldat i nord – ville han feste til papiret. Det ble nå et hektisk både skrive- og redigeringsarbeid med i første omgang tre-fire bøker – i tillegg til fotografering av alt fra hverdagsliv, stor- og vårsildfisket til selfangst og seinere en rekke bilder fra filmopptak på Hardangervidda.

Det var J.W. Eides Forlag i Bergen som gav ut de fleste bøkene Ole hadde fingrene i, og han ble i et minneord betegnet som forlagets fotograf. I tur og orden, men ikke nødvendigvis i denne rekkefølge, kom bøkene Krigsfotografen og From your friends in Norway på J.W. Eides Forlag i 1946, begge spekket med bilder fra både krig og fred. Samme år kom også Øya i ingenmannsland på Aschehoug i Oslo, en bok han skrev sammen med Per E. Danielsen og Per Waage om opplevelsene deres på Sørøya i krigens sluttfase. Det må ha vært i forbindelse med utarbeidelsen av denne boka at han ble kjent med Per Danielsens søster Ina, som han etter hver ble gift og fikk en datter med.

Sommeren 1947 oppholdt Ole Friele Backer seg på Svalbard og fikk ideen til en bok i forbindelse med øygruppens 25 års jubileum som norsk territorium i 1950. Ole tok en masse bilder og samarbeidet med blant andre svalbardkjenneren Anatol Heintz og hydrograf Kåre Z. Lundquist. Da Ole døde i desember 1947, fortsatte de to andre og Eides Forlag med å gjøre boken ferdig til jubileet i 1950. De innhentet blant annet Svalbard-bilder fra 40 andre norske og utenlandske fotografer til det som ble en praktbok med tittelen Svalbard. En del av Norge. I tillegg til å være en jubileumsbok, ble dette også en minnebok om fotografen Ole Friele Backer.

Ole Friele Backer

ble født i Kabelvåg i Lofoten 13. november 1907, hjemmedøpt av sogne-

prest Nils Cornelius Christie og formelt døpt i Lofotkatedralen 26. juli 1908 med faddere fra både Bergen og Christiania som sikkert var kommet nordover sommerstid med Hurtigruten. Han var sønn av distriktslege Paul Backer (f. 1861 i Trysil, d. 1937 på Stord) og Ulrikke Stenersen Friele (f. 1865 i Bergen, d. 1952 samme sted). Faren var legesønn fra Østlandet, mens moren var født i Kroken 8 i Dreggen som storesøster til blant andre advokat Ole Friele, og niese av Bernt Ulrik August Müller (som i første ekteskap var gift med Amalie Skram).

Etter farens plutselige død som fhv. fylkeslege på Stord, flyttet moren med sønnene til Bergen. Broren Paul Andreas ble utdannet telegrafist/radioteknikker, mens Ole utfoldet seg i årene før krigen som hjelpefotograf på turistbåtene, bl.a. M/Y «Stella Polaris».

Som fotograf i Regjeringens informasjonstjeneste ble Ole sendt til Finnmark sammen med militærmisjonen i oktober/november 1944. Seinere på vinteren ble han sendt til Sørøya utenfor Hammerfest sammen med bl.a. løytnant Per E. Danielsen (sønn av admiral Edvard Christian Danielsen) for å komme folket som skjulte seg der, til unnsetning. For dette arbeidet ble Ole Friele Backer tildelt St. Olavsmedaljen med ekegren.

Etter krigen ble Ole Friele Backer gift med Per E. Danielsens søster, arkitekt og motstandskvinne Ina Margrete Danielsen (1916–1996). Sammen fikk de datteren Berit (1947–1993) like før Ole Friele Backer plutselig døde 13.12. 1947. Han ble bisatt 18.12.47, og gravminnet er på foreldrenes grav på Gamle Stord gravplass på Leirvik.

Kontreadmiral Edvard Christian Danielsen

EKTESKAP, DATTER OG SVIGERFAMILIE

Ole Friele Backer hadde nok møtt både sin kommende svigerfar og svoger flere ganger i England under krigen, for de hadde begge gjort seg bemerket på flere områder.

Svigerfaren, **Edvard Christian Danielsen** (1888–1964), var i 1940 kommandørkaptein ved Admiralstaben. Han prøvde å opprette radioforbindelse med England. Da han ikke klarte det, reiste han selv over 3. juni 1940. Der ble han av MI6 (SIS) utstyrt med radiosenderen «Oldell» og sendt tilbake til Norge med ubåten HMS «Sea Wolff». Han ble landsatt på Ullerøy i

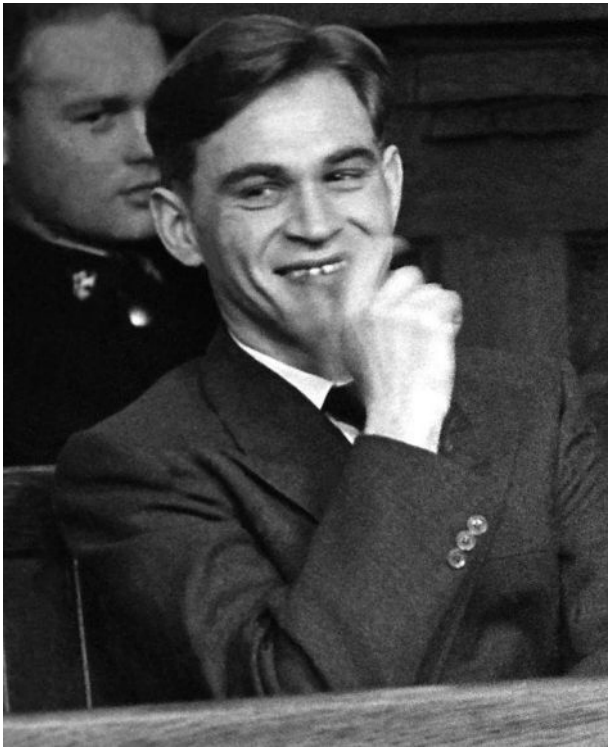

En smilende Per Edvard Danielsen under rettssaken mot ham i 1951, der han ble frifunnet for anklagene om spionasje.

Spind utenfor Farsund 2. juli 1940, og tok seg til Oslo med senderen. Der ble den siden betjent av telegrafist Sigurd Johannessen og radioteknikker Lyder Larsen, med bl.a. fru Danielsen og datteren Ina som hjelpere – inntil den ble avslørt 25. mars 1941. Fem personer tilknyttet senderen ble henrettet 26. november 1941, og mange ble fengslet. «Oldell» er regnet som den første SIS-stasjonen i Norge under krigen som hadde regelmessig kontakt med England.

Selv dro Danielsen tilbake til England samme vei som han var kommet, med samme ubåt fra Ullerøy. (Denne innfallsporten ble for øvrig seinere benyttet av SOE-agenten Odd Kjeld Starheim første gang han kom tilbake til Norge i 1941). Der fortsatte han arbeidet i admiralstaben. Da kommanderende admiral Henry Diesen gikk av i 1941, ble Danielsen forfremmet til kontreadmiral og ble nestkommanderende og sjef for admiralstaben ved Sjøforsvarets overkommando (SOK). Sammen med resten av staben begynte han oppbygningen av en ny norsk marine samt opplæringen av personell.

Danielsen ble utnevnt til viseadmiral og var sjef for Marinen fra mai 1949 inntil han søkte avskjed. Han fikk innvilget avskjed og trakk seg tilbake i 1951. Han tok så arbeid som salgssjef hos Heistad fabrikker i Porsgrunn noe år, før han flyttet til sin fødeby Mandal hvor han ble boende til sin død.

Svogeren, **Per Edvard Danielsen** (1918–2013), var 9. april 1940 marinefenrik og sjef på torpedobåten «Ravn» som lå i Langesund. Sammen med torpedobåtene «Jo» (sjef: løytnant Tore Holthe) og «Grib» (sjef: fenrik Christen Weydahl) samlet de seg i Lyngørfjorden i Tvedestrand hvor de sporadisk var i harde kamper med tyske fly. Situasjonen ble etter hvert så vanskelig at alle tre båtene ble senket av egne

mannskaper, etter å ha skutt ned tre fly. Etter å ha dimittert de øvrige mannskapene, dro de tre skipssjefene via Stavanger til Hardanger hvor de fortsatte kampen sammen med en norsk marineavdeling fram til kapitulasjonen i Sør-Norge 4. mai. Deretter søkte de ut til kysten hvor de «lånte» M/B «Vita» 8. mai og kom til Shetland 10. mai. Ragnar Ulstein skriver om dette:

M/B «Vita» – H 95 B – (første tur) drog frå Bremnes 8. mai 1940 med 6 personar, av desse fire norske marineoffiserar som organiserte ekspedisjonen. «Vita» kom vel fram til alliert hamn.

Desse personane var med: Fenrik Per Danielsen – Alfred Engstrøm, Fitjar – Løytnant Tore Holthe – Fenrik Øivind Schau – Ola Tufteland, Fitjar – Fenrik Christen Weydahl.

«Vita» vart seinare sett inn i den militære trafikk på Norge, med base på Shetland, og henta ved fleire høve folk på kysten.

Alle tre torpedobåtsjefene fortsatte i den norske marinen. Tore Holte var nestkommanderende på H.Nor.M.S. «Stord» da den 26.12. 1943 var med på å senke det tyske slagskipet «Scharnhorst» utenfor Nordkapp, og Christen Weydahl var nestkommanderende på ubåten «Uredd» da denne forsvant på norskekysten i 1943. Per E. Danielsen ble kjent for sin innsats om bord i norske motortorpedobåter, en innsats som ble honorert med Krigskorset med sverd, Norges høyeste utmerkelse.

I januar 1945 ble Danielsen leder for en ekspedisjon til Sørøya i Finnmark, blant annet sammen med offiserskollegaene Ole Friele Backer og Per Waage. De skulle komme befolkningen på om lag tusen mennesker som holdt seg i skjul, til unnsetning. I februar ble befolkningen evakuert.

8. mai 1945 ble Per E. Danielsen beordret til Tromsø. Han var da midlertidig forfremmet til kapteinløytnant for å kreve tysk kapitulasjon for Nord-Norge.

Etter krigen dro Danielsen til sjøs, men ble i 1948 ansatt som hydrograf i Norges Sjøkartverk. I løpet av krigen var han blitt radikalisert, og meldte seg nå inn i Norges Kommunistiske Parti (NKP). I april 1951 ble han arrestert, mistenkt for spionasje til fordel for Sovjetunionen. Da saken skulle for lagmannsretten, ble han forsøkt nektet retten til fritt valg av forsvarer. Han ville ha sin partifelle Asvor Ottesen, men det måtte de sloss i rettssystemet for å få til. I lagmannsrettssaken ble for øvrig Danielsen enstemmig frifunnet av juryen. Han avsluttet sitt yrkesaktive liv med jobb i Prisdirektoratet.

Kona, **Ina Margrete Backer,** f. Danielsen (1916–1996), var i 1940 blitt utdannet arkitekt fra NTH. Etter at kampene i Norge var over i 1940, arbeidet hun i «Brente steders regulering». 22. september 1941 ble hun sammen med sin mor, Julie, arrestert i forbindelse med opprullingen av «Oldell». Hun ble sittende på Grini til freden, mens moren slapp ut etter en tid.

Etter krigen var hun engasjert i gjenoppbyggingen av Finnmark, da hun arbeidet i Boligdirektoratet. Fra 1955–1961 arbeidet hun på arkitektkontoret til Norges Statsbaner. Siden tegnet hun blant annet lavblokker for USBL i Oslo, før hun engasjerte seg i beva-

ringsarbeid, først ved byantikvaren i Oslo, deretter hos Riksantikvaren.

Datteren, **Berit Backer** (1947–1993), ble utdannet sosialantropolog. Fra 1978 til 1982 var hun tilknyttet Institutt for fredsforskning (PRIO). 7. mars 1993 ble hun drept i sitt eget hjem av en asylsøker fra Kosovo, som i 1987 fikk avslag på sin asylsøknad. Backer var på drapstidspunktet ansatt som saksbehandler i UDI og behandlet domfeltes asylsøknad. Drapsmannen ble idømt sikring, men fikk seinere norsk statsborgerskap og oppholdstillatelse i 2001.

Kilder:

Backer, Ole Friele: Krigsfotografen. J.W. Eides Forlag, Bergen 1946

Backer, O.F., Per E. Danielsen og Per Waage: Øya i ingenmannsland. H. Aschehoug & Co., Oslo 1946

Dyngvold, Finn: Krigen og Austevoll 1940-45. Bladet Sunnhordland, 1980

Forsvarsdepartementets historieprosjekt (Eirik Brazier, Kjetil Henriksen og Sindre Weber), Rapport, Oslo, 2016

Frøstrup, Johan Christian og Bjørn Davidsen: Aust-Agder under okkupasjonen. Glimt fra krigsårene 1940–1945. Friluftsforlaget, Arendal 2017/2018

Martinsen, Per Helge: Hemmelig krig. Bergen og slaget om Atlanterhavet 1939–1945. Friluftsforlaget, Arendal 2016

Riksarkivet, Forsvarets Overkommando, Da sakarkiv, eske nr. 163 - Gjenerobringen av Norge

Rørholt, Bjørn: Amatørspionen «Lerken», 1986

Rørholt, Bjørn og Bjarne W. Thorsen: Usynlige soldater. Nordmenn i Secret Service forteller. H. Aschehoug & Co., Oslo 1990

Statsarkivet i Bergen, Arkivet etter Statspolitiet i Bergen, jnr. S.P.B 660/41

Uboat.net

Ulstein, Ragnar: Englandsfarten 2. Søkelys mot Bergen. Det norske Samlaget, Oslo 1967/1979

Verordnungsblatt nr. 10/1941, Statsarkivet i Bergen

Warsailors.com

Wikipedia.no

Yngve Nedrebø:
Svidals bru – in memoriam

6. august 2019 melde Dagbladet om flaum og ras i Jølster, og skreiv at ei «210 år gammal steinbru forsvant i de voldsomme vannmassene. Det er ofte snakk om 50– og 100-års flom. I Jølster kan en trygt snakke om 210-årsflom. Denne historiske brua hadde nemlig stått siden 1809.»

Mitt første møte med brua i Svidalen, 13. mars 2016.

30. juli 2019 kom det eit voldsomt regnveir i delar av Sunnfjord. Nedbøren var svært lokal, eit par kilometer unna dei mest utsette stadene vart det knapt registrert ein eineste regndråpe. Men der regnet kom, vart det utløst ei rad med ras. Eg kunne sjølv telje opp minst 22 innanfor eit avgrensa område i Jølster, og det vart meldt om tilsvarande ras i nabobygdene Gaular og Førde. Til og med i delar av Nordfjord vart dert meldt om skader.

Dei fleste rasa døydde ut etter nokre få hundre meter av mangel på noko å arbeide vidare med, medan andre ras vaks etter kvart som dei kom ned i plantefelt eller der dei fekk meir masse å skubbe framføre seg. Der drog dei med seg store mengder stein og jord og etter kvart mange nedrevne trær. Då vart det fårleg for både bygninger, bruer og vegar, og ein fekk sjå at flaumen brått kunne ta overraskande retningar, når den møtte motstand, eller terrenget opna for lettare vegar.

Det gjekk overraskande bra for dei

fleste, men ikkje for alle. Ein bil vart teken av eit av rasa og den vart trekt med ut i Jølstravatnet og sjåføren omkom. Det har vore gjort forsøk på å lokalisere bilen og å hente den opp, men det viste seg uråd. Vatnet er djupt, og etter rasa var det svært dårleg sikt i vatnet, og stein, grus og anna masse hadde hamna ute i vatnet og dekka til botnen mange stader.

Då eg kom til Jølster ei god veke seinare var det skremmande å sjå øydeleggingane og korleis dei ekstreme kreftene hadde herja med eit landskap eg kjende rimeleg godt. Det var svært trist å komme opp til staden der den gamle brua i Svidalen hadde stått som eit vakkert minne om kor dugande dei var dei som bygde denne brua. Nesten alle spor av brua var utsletta.

Kvelvinga i brua var laga av rundt to meter lange, perfekt tilpassa steinar. Fotografert 21. juli 2018.

Det var skremmande for dei som opplevde uværet og rasa, men det er slett ikkje første gong det har vore slike hendingar i Jølster. Dei vi veit om har alle kome i slutten av juli, og kort etter ekstremt høge temperaturar, slik at det har vore både smeltevatn og stre nedbørsmengder som skulle finne seg avløp.

Mitt første møtet med brua

Då eg var på eit arrangement i Svidalen i mars 2016 fekk eg spørsmål frå Olav Støylen om eg hadde kjennskap til brua. Han var glødandse interessert i lokalhistorie og fortalte meg om steinbrua som det vart fortalt at Johannes Eriksen Nedrebø (1760-1850) skulle ha vore meister for i 1809.

Eg er meir enn alminneleg fascinert av gamle steinbruer, og her hadde vi ei gammal kvelvingsbru som min eigen stamfar skulle ha bygd! Det gav meg andaktsstemning. Eg fekk med meg

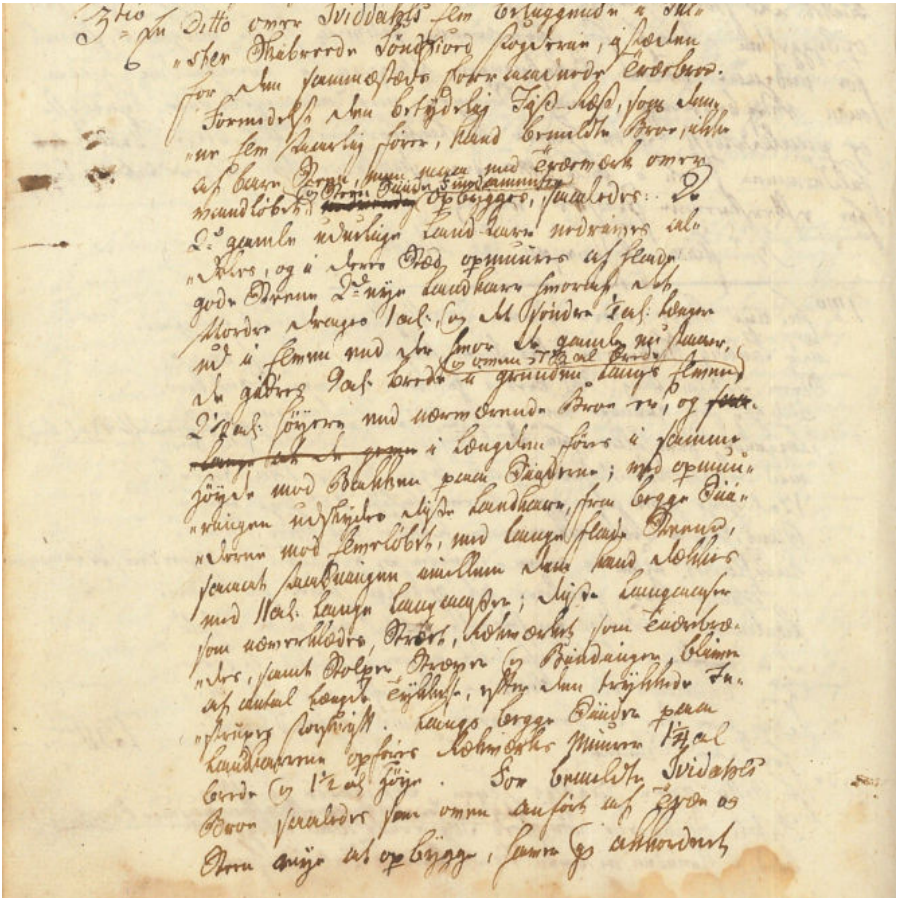

Kopi av kontrakta mellom Johannes Eriksen Nedrebø og generalvegmeister Hammer, datert 15. november 1807. Generalvegmeisteren si kopibok.

vegvisar og gjekk sjølvsagt gjennom snøen, med lite eigna sko, og kom meg ned i elva for å sjå og fotografere.

Brua var imponerande og flott, og då eg kom attende til Jølster litt seinare på året, var tilhøva i elva betre og eg kunne fotografere brua meir i detalj. Kvelvingen var bygd med lange, hogne steinar, perfekt tilpassa. Det er utan tvil ei av dei flottaste steinbruene eg har sett, og det er ingen tvil om at han som var formgjevar var ein meister i sitt fag.

Men eg visste at den historia eg fekk fortalt om alderen og byggmeisteren ikkje kunne vere heilt rett, for i arkivet etter generalvegmeister Christopher Johannes Hammer (1759-1823) hadde eg lest årsrapporten frå 1816. Der fortel han stolt at lensmann Mathias Ring-

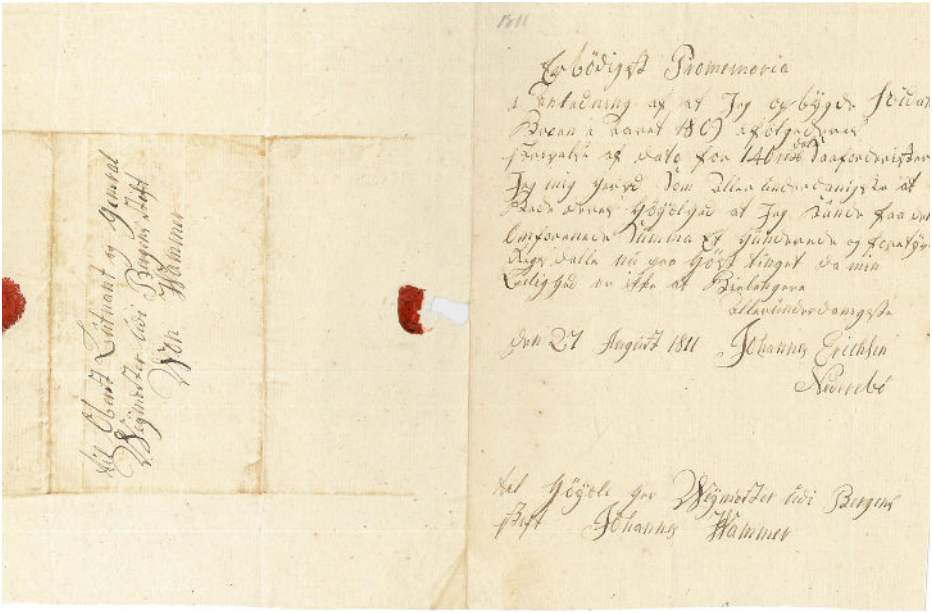

Brevet datert 27. august 1811 der Johannes Eriksen Nedrebø purra og bad om å få pengane han hadde til gode etter brubygginga i Svidalen.

heim (1785-1837) med oppføringa av brua på Bryne på Voss var den første som nokon gong hadde bygd ei kvelvingsbru i Bergen stift. Det var sju år etter at Johannes Eriksen bygde brua si i Svidalen.

Brua til Johannes

Det er ikkje tvil om at Johannes Nedrebø bygde ei bru i Svidalen i 1809. Arkivet etter generalvegmeisteren har svara. Der fann eg fleire dokument om arbeidet med brua til Johannes Eriksen. 15. november 1807 gjorde generalvegmeisteren avtale med Johannes om bygging av ei ny trebru i Svidalen for 140 riksdalar. Dei hadde strenge reglar om offentleg konkurranse («lisitasjon») for slike arbeid. Det valde generalvegmeisteren å sjå vekk ifrå. Johannes hadde lenge vore «vegrodemeister», og kjende difor Christopher J. Hammer frå før, og Johannes var utan tvil en mann med gode praktiske kunnskapar og godt rykte. Den egenrådige generalvegmeisteren skriv at han ikkje var i tvil om at det offentlege på alle måter ville komme godt frå byggeprosjektet med den avtalte summen. Det godtok amtmannen.

Kontrakta frå 1807 er detaljert. Johannes skulle rive den gamle og råtne trebrua. Han skulle òg rive og fjerne dei gamle og «uduelige» landkara av stein

Svidals bru, sett ovenfrå og i morgonsol 21. juli 2017.

som den gamle brua hadde kvilt på, og muringsjobben har vore rekna som den største delen av arbeidet. Hammer hadde nok aller helst sett at dei kunne ha bygd ei «platebru» av stein, med steinkar ute i elva. Men det kunne dei ikkje gjere i Svidalen, for på den aktuelle staden gjekk det stadige «Iis-Ræs». Slike ras kunne lett tette til vassløpet og føre til flaum og skade. Difor måtte løysinga vere ei ny trebru på nye og solide steinkar. Steinkara skulle murast av flate og gode steinar, og det nye karet på sørsida skulle trekkast ein halv alen lenger ut i elva enn det gamle. Mellom landkara skulle det nyttast «11 al. Lange Langaaser … som næverklædes», og «Strøet og Rækværket» skulle tjærebreiast.

I 1809 melde Johannes Eriksen seg ferdig med arbeidet. Men dei 140 riksdalarane han var lova, dei fekk han ikkje. Han venta og venta, og var lenge tålmodig, men sist i august 1811 purra han, «da min Leilighed er ikke at Bie lengere». Ein månad seinare fekk han lovnad om oppgjer, og attest om at brua var «rigtig … opbygget». For Johannes Eriksen var det likevel dårleg butikk, for i åra fram til 1811 hadde kjøpekrafta vorte kraftig redusert, slik at han slett ikkje fekk den verdien han i 1807 hadde bunde seg til å gjere arbeidet for.

Det har vore gjort mindre reparasjonar på brua, og både sement og stålstenger har vore henta for å styrke konstruksjonen. (9. august 2019).

På Vestlandet var normal levetid på tømmeret i slike bruer berre rundt 20 år. Tømmeret i Svidals bru frå 1809 må ha vore sterkt og godt, for eg finnr ikkje opplysningar i arkiva om reparasjon av brua før i 1835, 26 år seinare. Då var vurderinga at sjølve tømmeret framleis var i god nok stand, og det var berre rekkverk og «gulvet» i brua som måtte skiftast. Jens Ellingsen Svidal (1775-1848) fekk kontrakt på arbeidet for 21 spesiedalarar. Men då han åpna gulvet på brua, viste det seg at tømmerstokkane likevel var så råtne at dei måtte skiftast, dei òg. Og då enda det med «Opførelsen af Svidals Træbroe fra Nyt af». Dei mura landkara må framleis ha vore fine og solide i 1836, og dei vart brukt vidare. Jens fekk til slutt 41 Spd for innsatsen sin.

Etter den omfattande reparasjonen i 1836 skulle trebrua kunne fungere fint fram til siste del av 1850-åra. Det har det neppe vore nokon som har teke til orde for å bygge ny bru før den gamle måtte skiftast. Eg har leita gjennom veiarkiva frå 1850 av, men utan å kunne finne opplysningar om reparasjon av trebrua, eller kunne finne ut når den vart skifta ut med kvelvingsbrua.

Måten kvelvingsbrua i Svidalen var bygd på gjer det vanskeleg å tru at ho kan ha vorte sett opp etter 1880, og sidan hovudvegen gjennom Jølster vart lagt om og ned langs vatnet på 1870-talet, er det lite sannsynleg at det offentlege har teke den store kostnaden med steinbrua etter at ein visste at brua ikkje lenger skulle vere del av hovudvegen. Eg må difor tru at kvelvingsbrua kan vere bygd mellom 1855 og

Slik såg elva og restane av brua ut 9. august 2019. Det nederste er teke frå det som er igjen av veggrunn og viser kor lite som er att på den andre sida. Vannføringa 9. august var beskjeden. Det nederste fotografiet er teke frå det gjenverande brukaret over mot der det andre brukaret stod.

1870. Men eg har utan hell tråla amtmannsarkivet, arkivet etter vegvesenet og møtebøkene frå amtstinget, utan å finne ei sak eller eit dokument om utbetaling av pengar for bruarbeidet. Er forklaringa at dei hadde ein framifrå murar i Svidalen som sjølv gjorde arbeidet utan offentlege pengar? Steinbrua i Svidalen har vore eit tidkrevjande og dyrt prosjekt.

Då eg såg på brua første gongen, fortalde dei at det hadde sett mørkt ut for brua nokre år tidlegare. Då hadde fleire graner lagt seg på tvers i elva og vatnet vart demma opp på oppsida av brua. Men det var oppdaga i tide, og dei hadde fått bort stokkane før vatnet fekk gjort stor skade. Alt før 1809 hadde dei vore klar over at oppdemming i denne elva var ein risiko, då som «Iis-Ræs», og at det kunne øydelegge ei steinbru på denne staden.

Kvelvingsbruene er sterke så lenge dei øverste steinane er på plass og i balanse, men dei kan lett falle saman om ein tar bort dei bindande steinane. Får vatnet stige over toppen på slike bruer, vil dei oftast vere ferdige. Det var det som skjedde med Svidal bru 30. juli 2019. Den konsentrerte nedbøren fekk stein og jord og tre til å rase ut og ned i elva. Så har det samla seg i elveløpet på oppsida av brua og

demd seg opp, og då vatnet først kom over toppen, kunne vatnet rive ut stein etter stein. Då har det berre vore snakk om minutt før heile brua gjekk i vatnet. Berre landkaret på eine sida står att. Den nederste delen av dette landkaret kan godt vere frå 1809-brua til Johannes Eriksen. Men sjølve brua var ikkje 210 år gammal, snarare rundt 160 år. Utan at det gjer tapet mindre!

I jakta på murmeisteren i Svidalen har eg tråla mange arkivboksar og protokollar, og mellom anna funne at Ole M. Erdal (1848-1914), seinare bankdirektør og ordførar i Førde, insisterte på å få bygge dei to bruene i Svidalsneset i åra 1889-1891. Då det tok tid før avgjerda kom, truga han i eit brev 5. august 1889 med å gjere «dette eventyrlige Broarbeide til avisføde». Det var snakk om to bruer av tre, og på den nye vegen langs vatnet. Så han er heller ikkje meisteren bak Svidalsbrua.

Eg hadde slått frå meg å finne svaret på kven som var byggmeister heilt til eg traff Oddmund Støylen hausten 2019. Han fortalde at «Gamlebrua» var nemnd i utskiftinga i Svidalen i 1880-åra.

Brukarane vart samde om å kjøpe gamlebrua. Anders Sjursen, Jens Eliassen, Nils Johannessen og Moses Bendixen skulle overta oppførelse og vedlikehald for 2/3, og dei fem brukarane på Berg, dei to på Støylen og dei fem i Indre Svidal saman skulle stå for den siste 1/3. Kjøpesummen vart sett til 60 kroner, på det vilkåret at stokkane i brua ville halde i 10 år til. For kvart år mindre enn det skullegje to kroner i avslag. Opplysningane i utskiftinga viser at brua på 1880-talet framleis var av tømmer, og at den då var i privat eige, og at den vart eigd av brukarane i fellesskap.

Oddmund Støylen visste etter det bestefaren fortalde at det var Samuel Løset (1850-1937) som hadde fått oppdraget med å bygge kvelvingsbrua i stein, og at det skal ha skjedd rundt 1904-1905. Då var brua i privat eige, og difor fann ikkje rekneskapet vegen inn i offentlege arkiv.

Samuel Løset var plassmann, og betrudd bygningsmann. Han står som formann for nemnda som fekk bygd bedehus på Vassenden i 1932. Då var han 82 år gammal.

Det har vore teke initiativ til å få bygd opp att brua i Svidalen. Det kan tenkast at det kjem på plass ei ny bru, men det er vanskeleg å tenke seg at den skal verte like flott som den som nu er borte!

Bjørn Davidsen

Holsundets julespesial

Høsten frambringer så mangt på trærne i mitt kjære Holsund. Et gammelt epletre gir år om annet ganske god avkastning, men med akk så skurvete produkter. Om man ser bort fra utseende på de heller små eplene, er de faktisk både søte og gode. Og tar man seg tid til å skrelle dem og ellers gjøre dem klar for gryten, gir de en utmerket mos.

Dette inspirerte med for en del år siden til å lage en kake som jeg i år har kalt *Holsundets julespesial*. Den er, skal vi tro kokeboken til *Stabæk*, en blanding av fyrstekake og eplekake. Men akkurat denne kombinasjonen, forfrisker fyrstekaken og gjør eplekaken fyldigere. Og pynter man den med ordene *GOD JUL*, ja, så egner den seg utmerket til nettopp: julekake.

Det går selvfølgelig an å lage alt fra bunnen av, blant annet kverne mandler og blande resultatet med eggehvite og litt vann til en makronmasse. Men om dette synes for tungvint, er ferdig mandelfyll å få kjøpt nær sagt i enhver nærbutikk. Den skal bare tilsettes litt kokende vann, så er den klar til bruk.

Eplemosen, derimot, bør lages av ferske epler. Men ferdig mos, kan fryses og tines når det høver. Hvor mye mos som skal i kaken, er etter ønske, men det bør være ca. 5 dl til en rundform på 24 cm i diameter.

Da er det bare å skride til verket:

Man deler, rensker og skreller 5-6 normalt store, helst norske, epler som kuttes opp og kokes forsiktig i ørlite vann samtidig som de moses. Mot slutten kan mosen tilsettes to-tre spiseskjeer sukker og, om ønskelig, litt kanel.

Deretter tager man:

160 g mykt smør

3/4 dl farin

2-3 ss vann

2 eggeplommer

2 ts bakepulver

5 dl hvetemel

Sikt mel og bakepulver i en bolle og tilsett sukkeret. Rør godt rundt slik at ingrediensene blander seg. Smuldre inn smøret først og kna deretter inn eggeplommene. Bland så inn vann til deigen holder så vidt sammen.

Pakk deigen tett og hardt inn i plastfolie og la den hvile minst 12 timer i kjøleskapet.

Ved selve bakingen klargjøres en kakeform (24 cm i diameter) ved å smøre eller spraye den godt. Smuldre og kna den ferdige deigen, og press vel halvparten ned i formen og tre-fire cm opp etter kanten. Fordel den ferdigbehandlede mandelmassen eller makronfyllet i bunnen, og spre eplemosen på toppen.

Resten av deigen kjelves ut til tynne leiver som skjæres til passende fyrstekakestrimler. Disse legges i et nettverk

oppå eplemosen. Deretter skjæres GOD JUL ut av tynne leiver og legges oppå nettet. Press så overskytende deig rundt kanten ned i kaken, og skjær til slutt tynne deigstrimler som legges rundt kanten.

Du møter avgjort en del utfordringer underveis, men slik skal det være med nye varianter.

Kaken steikes på nederste rille til den er gyllenbrun (ca. 40 minutter ved 190 gr. varme).

Serveres lunken eller kald, gjerne med krem til!

Vel bekomme, og

GOD JUL!